

Sport in transitieregio's

Ontwikkeling van de sport in gebieden met demografische uitdagingen

Jan-Willem van der Roest

Resie Hoeijmakers

Anouk Brandsema

Janine van Kalmthout

Sport in transitieregio's

Ontwikkeling van de sport in gebieden met demografische uitdagingen

Met steun van het ministerie van VWS

**Jan-Willem van der Roest
Resie Hoeijmakers
Anouk Brandsema
Janine van Kalmthout**

m.m.v. Karin Wezenberg-Hoenderkamp

in samenwerking met NOC*NSF en Kenniscentrum Sport

Mulier Instituut
sociaal-wetenschappelijk sportonderzoek

*Postbus 85445 | 3508 AK Utrecht
Herculesplein 269 | 3584 AA Utrecht
+31 (0)30 721 02 20 | www.mulierinstituut.nl
info@mulierinstituut.nl | [@mulierinstituut](https://www.instagram.com/mulierinstituut)*

Inhoudsopgave

Samenvatting	7
1. Inleiding	9
1.1 Aanleiding	9
1.2 Doelstelling en vraagstelling	9
1.3 Onderzoekopzet	10
1.4 Leeswijzer	13
2. Transitiegebieden: gebieden met (sportieve) uitdagingen	15
2.1 Transitie in de sport: de sport in beweging	16
2.2 Veranderende sport in een veranderende omgeving	16
2.3 Pilots Transitieatlas en open clubs	18
3. Sportparticipatie in transitieregio's	21
4. De ontwikkeling van sportverenigingen in transitieregio's	25
4.1 Organisatiekracht en open club gemeten	26
4.2 Verschil pilotregio en controleregio	32
4.3 Segmentering verenigingen	35
4.4 Volatiliteit	38
5. Leefbaarheid in transitieregio's	39
6. De rol van sportverenigingen in het sociale domein	41
7. Slotbeschouwing	47
7.1 Conclusies	47
7.2 Reflectie en aanbevelingen	50
Referenties	52
Bijlage 1 Dimensies Organisatiekracht en open club	55
Bijlage 2 Grafieken en tabellen	57
Bijlage 3 Gesprekslijst en topiclist interviews	74

Samenvatting

Dit is het eindrapport van een effectmeting naar het project 'Pilots Transitieatlas en open club 2015' dat door NOC*NSF in samenwerking met Public Result en in afstemming met Kenniscentrum Sport, VSG, het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport en het Ministerie van Binnenlandse Zaken wordt uitgevoerd. In deze pilots werd in enkele geselecteerde regio's in Nederland de open club-gedachte bij sportverenigingen gestimuleerd vanuit het oogpunt van demografische transitie. In dit rapport is een vergelijking gemaakt tussen deze regio's en een aantal controleregio's: regio's waar geen pilots zijn uitgevoerd, maar die verder goed te vergelijken zijn met de geselecteerde pilotregio's.

Het volledige onderzoek bestond uit drie fasen: in de winter van 2015-2016 is een start gemaakt met het monitoren van de sportparticipatie en de stand van zaken bij sportverenigingen. In het najaar van 2016 is een tussenmeting gehouden en in het najaar van 2017 is een laatste analyse van de sportparticipatie en de stand van zaken bij sportverenigingen gemaakt. De resultaten van al deze metingen zijn in dit rapport terug te vinden. Bovendien is aan de hand van focusgroepinterviews en (telefonische) interviews nagegaan in hoeverre de maatschappelijke partners een rol zien weggelegd voor sportverenigingen om een bredere functie in de transitieregio's te vervullen. De belangrijkste bevindingen van het onderzoek zijn hieronder per deelvraag samengevat.

- 1) *Hoe ontwikkelt zich de sportparticipatie in twaalf Nederlandse transitiegebieden tussen 2015 en 2017, en doen zich daarbij verschillen voor tussen de zes gebieden waar wel, en de zes gebieden waar geen pilotprojecten door NOC*NSF worden uitgevoerd?*
 - In krimp- en anticepeerregio's is de sportparticipatie tussen 2012 en 2016 en het bondslidmaatschap tussen 2014 en 2016 gedaald.
 - In groeiregio's is de sportparticipatie tussen 2012 en 2016 en het bondslidmaatschap tussen 2014 en 2016 relatief stabiel.
 - Tussen de zes transitiegebieden waar wel pilotprojecten zijn uitgevoerd en de zes transitiegebieden waar geen pilotprojecten zijn uitgevoerd, zijn in ontwikkeling van de sportparticipatie geen (grote) verschillen te zien.

- 2) *Hoe ontwikkelt zich het ledenbestand, het bestuur, de financiën, het aanbod, het kader en de accommodatie van sportverenigingen in twaalf transitiegebieden tussen 2015 en 2017, en doen zich daarbij verschillen voor tussen de zes gebieden waar wel, en de zes gebieden waar geen pilotprojecten door NOC*NSF worden uitgevoerd?*
 - Bijna alle transitieregio's scoren op het gebied van organisatiekracht lager dan het landelijk gemiddelde. Van de transitieregio's scoren alleen Kop van Noord-Holland en Maastricht-Mergelland bovengemiddeld.
 - Bijna alle transitieregio's scoren op het gebied van open club-gedachte boven het landelijk gemiddelde. Van de transitieregio's scoort alleen de Hoeksche Waard lager.
 - Anders dan verwacht is de organisatiekracht en open club-gedachte in de groeiregio's niet het sterkst ontwikkeld.
 - De situatie in groeiregio Almere is zorgwekkend vanwege een sterke daling in de periode 2015-2017 op zowel organisatiekracht als mate van open club.
 - In krimpregio Maastricht-Mergelland is de organisatiekracht in de periode 2015-2017 sterk verbeterd.

- Tussen de zes transitiegebieden waar wel pilotprojecten zijn uitgevoerd en de zes transitiegebieden waar geen pilotprojecten zijn uitgevoerd, zijn geen (grote) verschillen te zien in ontwikkeling van de organisatiekracht en open club-gedachte.

3) *Hoe ontwikkelt zich de leefbaarheid in twaalf Nederlandse transitiegebieden tussen 2015 en 2017, en doen zich daarbij verschillen voor tussen de zes gebieden waar wel, en de zes gebieden waar geen pilotprojecten door NOC*NSF worden uitgevoerd?*

- Bijna alle transitieregio's scoren bovengemiddeld op leefbaarheidsniveau.
- Het leefbaarheidsniveau van anticiperregio's Midden-Limburg, Walcheren, Oost-Drenthe en krimpregio's Maastricht-Mergelland en de Achterhoek wordt zelfs beoordeeld tussen goed en zeer goed.
- Van de transitieregio's hebben Amersfoort en Goeree-Overflakkee in de periode 2002-2016 de grootste ontwikkeling doorgemaakt.
- Tussen de zes transitiegebieden waar wel pilotprojecten zijn uitgevoerd en de zes transitiegebieden waar geen pilotprojecten zijn uitgevoerd, zijn geen (grote) verschillen te zien in ontwikkeling van de leefbaarheid.

4) *Hoe kijken maatschappelijke partners in de door NOC*NSF geselecteerde transitiegebieden aan tegen de rol van de sportverenigingen die hebben deelgenomen aan open club-sessies en aan begeleiding op maat, en hoe hebben deze trajecten de rol van die sportverenigingen in het lokale speelveld veranderd?*

- Maatschappelijke partners zien duidelijk het belang van open clubs voor de regio; namelijk een bredere participatie van specifieke doelgroepen in de samenleving.
- Doordat een maatschappelijke rol van sportverenigingen veelal samenhangt met enthousiaste kartrekkers binnen een vereniging is meer behoefte aan borging van de projecten.

Wat met dit onderzoek duidelijk is geworden is dat transitieregio's met ontwikkelingen kampen die de toekomst van sportverenigingen in gevaar kunnen brengen. Zowel de sportparticipatie als het bondslidmaatschap is in krimp- en anticiperregio's in de afgelopen periode gedaald. Blijvende aandacht voor sportverenigingen in transitiegebieden is dan ook gewenst. Aanbevolen wordt om met de projecten door te gaan, waarbij de aanbevelingen van Vlasveld et al. (2017) worden gevolgd, de meerwaarde van allianties voor sportverenigingen duidelijk wordt gepositioneerd en waarbij geld beschikbaar wordt gesteld voor procesbegeleiding. Daarnaast is het belangrijk dat monitoring en evaluatie blijft plaatsvinden, waarbij de effectmeting op plekken wordt aangepast zodat ontwikkelingen beter in beeld kunnen worden gebracht.

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

De Nederlandse sport bevindt zich in uitdagende tijden. Veranderingen in de samenleving, zoals vergrijzing, individualisering en nieuwe vormen van binding vragen om aanpassing van het sportaanbod van lokale sportaanbieders. Deze uitdagingen laten zich voelen in het hele land, maar krijgen een extra dimensie in gebieden die te maken hebben met demografische ontwikkelingen als krimp of groei. Vooral in de krimpgebieden zorgen vergrijzing en migratie voor een verminderde instroom van (jeugd)leden en een andere samenstelling van de sportaanbieders. Dit roept vele vragen op over de levensvatbaarheid en het veranderende karakter van deze organisaties (Van Alkemade, Avric, Arends, Kunen, Veerman & Gillieron, 2014).

Hoewel uit onderzoek van Hoekman, Bulsink en Van Kalmthout (2015) is gebleken dat krimpgebieden een goede vertegenwoordiging van sportverenigingen kennen, zijn de zorgen over de toekomst van deze organisaties zeker nog niet weggenomen. Zo spelen er nog steeds vragen over het accommodatiegebruik, kaderproblematiek en de betaalbaarheid van de sport in krimpregio's. Hoekman et al. benoemen dan ook het belang van het blijven monitoren van de ontwikkelingen in krimpgebieden en roepen gemeenten en ondersteuningsorganisaties op om verenigingen te (blijven) ondersteunen. Dit belang is ook onderkend door het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS), dat in het kader van het programma 'Sport en Bewegen in de Buurt' een subsidie heeft toegekend aan NOC*NSF en Kenniscentrum Sport om in zes transitiegebieden (krimpgebieden of gebieden met andere ingrijpende demografische trends) pilotprojecten op te zetten. Binnen deze projecten worden sportverenigingen die moeten bijdragen aan een kwantitatieve en kwalitatieve verbetering van het lokale sportaanbod ondersteund. Naast de versterking van sportaanbieders hebben de pilotprojecten het doel om de sportparticipatie te bevorderen. Dit rapport is het laatste deel van een drieluik rapporten die de sportparticipatie en de stand van zaken bij sportverenigingen in de zes transitiegebieden monitort.

1.2 Doelstelling en vraagstelling

Dit onderzoek heeft ten doel om inzichtelijk te maken of de hierboven genoemde beoogde effecten in de zes pilotregio's optreden en of deze ontwikkelingen toe te schrijven zijn aan de gepleegde inzet. Om de ontwikkeling in perspectief te kunnen plaatsten, wordt gebruikgemaakt van een controlegroep van transitiegebieden waar geen pilot plaatsvindt. Wij stellen de volgende onderzoeksvragen in het onderzoek centraal:

1. Hoe ontwikkelt zich de sportparticipatie in twaalf Nederlandse transitiegebieden tussen 2015 en 2017, en doen zich daarbij verschillen voor tussen de zes gebieden waar wel, en de zes gebieden waar geen pilotprojecten door NOC*NSF worden uitgevoerd?
2. Hoe ontwikkelt zich het ledenbestand, het bestuur, de financiën, het aanbod, het kader en de accommodatie van sportverenigingen in twaalf transitiegebieden tussen 2015 en 2017, en doen zich daarbij verschillen voor tussen de zes gebieden waar wel, en de zes gebieden waar geen pilotprojecten door NOC*NSF worden uitgevoerd?
3. Hoe ontwikkelt zich de leefbaarheid in twaalf Nederlandse transitiegebieden tussen 2015 en 2017, en doen zich daarbij verschillen voor tussen de zes gebieden waar wel, en de zes gebieden waar geen pilotprojecten door NOC*NSF worden uitgevoerd?

Eén van de ambities in de pilotprojecten die door NOC*NSF werden uitgevoerd, is samenwerking tussen lokale partners stimuleren en de sportvereniging een grotere maatschappelijke rol laten innemen. De vierde onderzoeksvraag gaat in op de vraag hoe maatschappelijke partners aankijken tegen de rol van de sportvereniging in de regio.

4. Hoe kijken maatschappelijke partners in de door NOC*NSF geselecteerde transitiegebieden aan tegen de rol van de sportverenigingen die hebben deelgenomen aan open club-sessies en aan begeleiding op maat, en hoe hebben deze trajecten de rol van die sportverenigingen in het lokale speelveld veranderd?

In dit eindrapport wordt ingegaan op alle gestelde onderzoeksvragen. In een eerder rapport van Van der Roest, Van Ginneken en Van Kalmthout (2016) zijn de uitkomsten van de nulmeting gepresenteerd. Dit rapport vertoont veel gelijkenissen met het eerste rapport. Het bevat echter een update van de antwoorden op de eerste drie onderzoeksvragen en de beantwoording van de vierde onderzoeksvraag.

1.3 Onderzoekopzet

Om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden, heeft het Mulier Instituut naast de zes geselecteerde transitiegebieden nog zes gebieden geselecteerd. Door ook in deze gebieden de sportparticipatie te monitoren en de sportverenigingen te bevragen, kan een vergelijking worden gemaakt tussen de gebieden waar interventies plaatsvinden en de gebieden waar dit niet gebeurt. Het is van belang om hierbij op te merken dat het onderzoek niet in een laboratorium plaatsvindt. Ook in de controlegebieden hebben interventies en ondersteuningsprocessen plaatsgevonden, met invloed op de organisatiekracht en externe oriëntatie van verenigingen. Ondanks deze beperking van de onderzoekopzet, is het interessant om te bezien hoe de open club-regio's zich verhouden tot de andere regio's, gezien de stevige aandacht die in de eerstgenoemde regio's aan de open club-gedachte is geschonken.

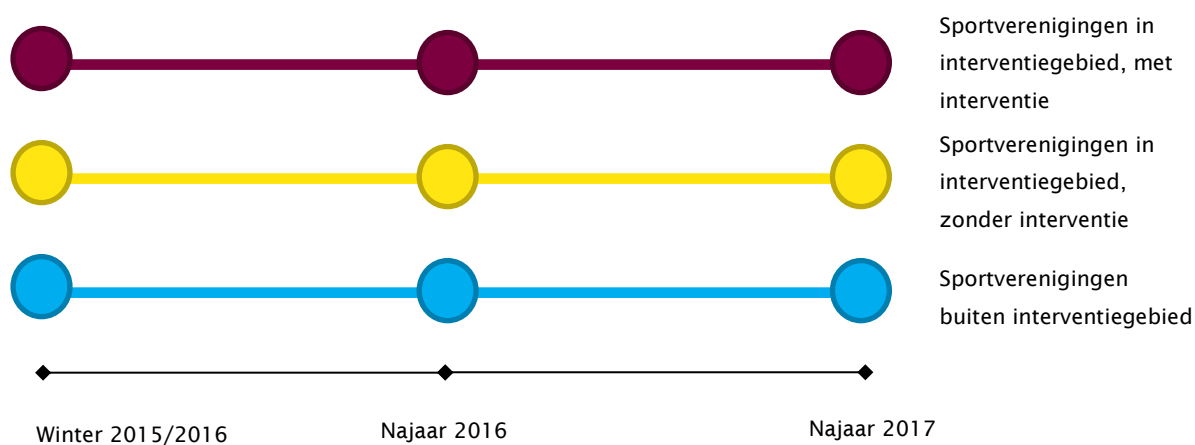
Het volledige onderzoek bestond uit drie fasen: in de winter van 2015-2016 is een start gemaakt met het monitoren van de sportparticipatie en de stand van zaken bij sportverenigingen. In het najaar van 2017 is een laatste analyse van de sportparticipatie en de stand van zaken bij sportverenigingen gemaakt. De resultaten van al deze metingen zijn in dit rapport terug te vinden.

Wij hebben dit onderzoek uitgevoerd bij drie groepen sportverenigingen:

1. sportverenigingen in de door NOC*NSF geselecteerde transitiegebieden die deelnemen aan de pilotprojecten van NOC*NSF;
2. sportverenigingen in de door NOC*NSF geselecteerde transitiegebieden die niet deelnemen aan de pilotprojecten van NOC*NSF; en
3. sportverenigingen in overeenkomstige transitiegebieden die door NOC*NSF niet zijn geselecteerd.

Bovenstaande indicatoren worden in dit rapport vergeleken met het landelijke beeld dat uit de resultaten van het (landelijke) Verenigingspanel naar voren komt. Bovendien vindt een vergelijking tussen de verschillende gebieden in de tijd plaats. Door een vergelijkende onderzoekopzet te gebruiken, is het mogelijk om nauwkeurig na te gaan of en hoe de pilotprojecten bijdragen aan sportvoorzieningen en sportaanbieders in transitiegebieden in Nederland (zie figuur 1).

Figuur 1.1 Schematisch overzicht meetmomenten

In dit onderzoek wordt ingegaan op de gebieden die door NOC*NSF zijn geselecteerd. In de geselecteerde gebieden wordt een aantal interventies gepleegd om de sport te ontwikkelen aan de hand van de open club-gedachte. Volgens de Sportagenda van NOC*NSF (2016a) zijn open clubs uitnodigend en hebben zij aandacht voor wat zich in de omgeving afspeelt:

“Sportclubs die uitnodigend zijn binnen hun leefomgeving en inspelen op de behoefte van hun leden, achterban en de buurt floreren en generen lokaal veel sportplezier en duurzame sportparticipatie. Cruciaal wordt ook de specifieke aandacht vanuit de sportclub voor bedienen van de niet-clubgebonden sporter in de buurt” (p. 20).

NOC*NSF voerde in de volgende zes gebieden interventies uit: de Achterhoek, Almere, Goeree-Overflakkee, Kop van Noord-Holland, Midden-Limburg en Noordoost-Friesland. Deze gebieden zijn in de kabinetsvisie naar aanleiding van de motie Barth c.s., de beleidsdoorlichting van het Programma Bevolkingsdaling, en het rapport van het Team Midterm Review Bevolkingsdaling, aangemerkt als respectievelijk groeigebied (Almere), anticipeergebied (Goeree-Overflakkee, Kop van Noord-Holland, Midden-Limburg en Noordoost-Friesland) of krimpgebied (de Achterhoek). In hoofdstuk 2 gaan wij verder in op de definities die in de kabinetsvisie zijn gegeven aan deze verschillende gebieden en op de interventies die worden gepleegd om in te spelen op de demografische ontwikkelingen in deze regio's. Om de vergelijkbaarheid van dit onderzoek te garanderen, hebben wij in onze onderzoeksopzet gekozen voor een vergelijkend *case design*. Dit betekent dat naast ieder gebied waar een interventie werd gepleegd, een vergelijkingsgebied zonder interventie is gezet. In tabel 1.1 is een compleet overzicht opgenomen van de door ons onderzochte gebieden.

Tabel 1.1 Onderzoeksofzet vergelijkend case-design sport in transitieregio's met bijbehorende gemeenten

Transitieregio's met pilotprojecten	Transitieregio's zonder pilotprojecten
Achterhoek (krimp)	Amersfoort (groei)
Aalten	Hoeksche Waard (anticipeer)
Berkelland	Binnenmaas
Bronckhorst	Cromstrijen
Doetinchem	Korendijk
Montferland	Oud-Beijerland
Oost Gelre	Strijen
Oude IJsselstreek	Maastricht-Mergelland (krimp)
Winterswijk	Eijsden-Margraten
Almere (groei)	Gulpen-Wittem
Goeree-Overflakkee (anticipeer)	Maastricht
Kop van Noord-Holland (anticipeer)	Meerssen
Den Helder	Vaals
Hollands Kroon	Valkenburg aan de Geul
Schagen	Noordwest-Friesland (anticipeer)
Texel	Franekeradeel
Midden-Limburg (anticipeer)	Harlingen
Echt-Susteren	Het Bildt
Leudal	Leeuwarderadeel
Maasgouw	Littenseradeel
Nederweert	Menaldumadeel
Roerdalen	Oost-Drenthe (anticipeer)
Roermond	Aa en Hunze
Weert	Borger-Odoorn
Noordoost-Friesland (anticipeer)	Coevorden
Achtkarspelen	Emmen
Dantumadeel	Walcheren (anticipeer)
Dongeradeel	Middelburg
Ferwerderadeel	Veere
Kollumerland C.A.	Vlissingen
Tietjerksteradeel	

Bovenstaande gebieden zijn onderzocht op een aantal aspecten, zoals al eerder in dit onderzoeksverslag vermeld. In totaal werden in 2015/2016 2.662 verenigingen uitgenodigd om aan het onderzoek mee te doen, 669 verenigingen deden aan de nulmeting mee. Het responspercentage komt daarmee op 25%. De respons is bij de één- en tweemeting afgenomen. In totaal werden voor de éénmeting 4.045 verenigingen uitgenodigd, 363 verenigingen deden mee (responspercentage van 8%). In het najaar van 2017 werden in totaal 4.315 verenigingen uitgenodigd, waarvan 399 verenigingen aan de tweemeting deelnamen (responspercentage van 9%). In tabel 1.2 is een totaaloverzicht van de respons per transitieregio weergegeven. De responsanalyse heeft uitgewezen dat deze verdeling representatief is voor de verenigingen die voor het onderzoek zijn uitgenodigd.

Tabel 1.2 Respons per transitieregio 2015-2017 (in aantallen en percentages)

Regio	Winter 2015/2016		Najaar 2016		Najaar 2017	
	Aantal verenigingen	Respons (%)	Aantal verenigingen	Respons (%)	Aantal verenigingen	Respons (%)
Achterhoek (krimp)	143		60		101	
Almere (groei)	30		37		19	
Kop van Noord-Holland (anticipeer)	66		73		18	
Midden-Limburg (anticipeer)	91		39		5	
Hoeksche Waard (anticipeer)	25		7		10	
Maastricht-Mergelland (krimp)	65		26		47	
Oost-Drenthe (anticipeer)	62		32		33	
Walcheren (anticipeer)	25		24		45	
Goeree-Overflakkee (anticipeer)	22		9		34	
Amersfoort (groei)	30		20		16	
Noordoost-Friesland (anticipeer)	63		19		24	
Noordwest-Friesland (anticipeer)	47		16		28	
Totaal	669	25	362	8	399	9

1.4 Leeswijzer

In het volgende hoofdstuk beschrijven we de uitdagingen die demografische ontwikkelingen met zich meebrengen en zoomen we in op de rol van de sport in gebieden die te maken hebben met bevolkingsgroei of bevolkingskrimp. Ook behandelen we in hoofdstuk 2 de interventie die door NOC*NSF in de geselecteerde gebieden wordt gepleegd. In hoofdstuk 3 gaan we in op de ontwikkeling van de sportparticipatie, waarmee we een antwoord op de eerste onderzoeksvraag bieden. De tweede onderzoeksvraag staat centraal in hoofdstuk 4, waarin aandacht is voor de ontwikkeling van de verenigingen. We doen dit aan de hand van de organisatiekracht en de open club-index. In hoofdstuk 5 wordt de leefbaarheid in kaart gebracht. In hoofdstuk 6 wordt de rol van de sportvereniging in het sociale domein beschreven. In hoofdstuk 7 volgt een slotbeschouwing, waarin de uitkomsten in samenhang bijeen worden gebracht.

2. Transitiegebieden: gebieden met (sportieve) uitdagingen

Ruim 30 procent van de Nederlandse bevolking woont op het platteland (Steenbekkers & Vermeij, 2013). Volgens de kabinetsvisie naar aanleiding van de motie Barth c.s. (Blok, 2014) hebben plattelandsregio's, zeker die in de perifere grensregio's, vaak te maken met ingrijpende demografische ontwikkelingen, zoals een daling van het aantal inwoners en van het aantal huishoudens. Ook uit cijfers van het CBS werd duidelijk dat in 2017 de krimp zich met name in gemeenten aan de randen van Nederland heeft doorgezet (CBS, 2018). Deze ontwikkelingen hebben tot gevolg dat vraag en aanbod op het gebied van wonen en voorzieningen niet op elkaar aansluiten (Planbureau voor de Leefomgeving, 2014). In bovengenoemde kabinetsvisie wordt onderscheid gemaakt tussen krimp- en anticipeerregio's. Daarnaast worden verschillende stedelijke regio's aangemerkt als regio's in transitie. Veel steden hebben in de afgelopen decennia immers ook een forse groei doorgemaakt en het is de verwachting dat veel steden, zeker in de Randstad, zullen doorgroeien. Ook deze ontwikkeling kan een 'mismatch' tussen vraag en aanbod van voorzieningen met zich meebrengen. In de paragrafen hieronder worden de kenmerken van de verschillende regio's uitgewerkt, alvorens wij de rol van sport in deze regio's zullen toelichten.

Krimpregio's

De regio's in Nederland die voor de grootste uitdagingen staan, worden als krimpregio's gekenmerkt. In krimpregio's is reeds langere tijd sprake van "bevolkingsdaling én huishoudensdaling, evenals bovenmatige vergrijzing, ontgroening en daling van de beroepsbevolking" (Blok, 2014, p. 1). Door deze ingrijpende veranderingen in de bevolkingssamenstelling ontstaan problemen op meerdere sociaal-maatschappelijke vlakken. Te denken valt aan problemen op de woningmarkt en de arbeidsmarkt. De geschetste ontwikkelingen versterken elkaar bovendien, wat zorgt voor een vermindering van het probleemoplossend vermogen, waardoor vicieuze cirkels van uitdagingen ontstaan.

Anticipeerregio's

In anticipeerregio's spelen veel problemen die ook in krimpregio's spelen. Ook hier is sprake van bevolkingsdaling, vergrijzing en ontgroening. In anticipeerregio's wordt echter vooralsnog geen daling van het aantal huishoudens voorzien (Blok, 2014). Er zal echter, wil de leefbaarheid in anticipeerregio's worden behouden, inzet gepleegd moeten worden om voorzieningen op orde te houden.

Groeiregio's

Regio's die met fundamenteel andere problematiek te maken hebben dan bovengenoemde gebieden, zijn de stedelijke regio's van het land. Steden zullen in de toekomst in toenemende mate gaan zorgdragen voor de mondiale economische ontwikkeling (Blok, 2014). Ook in Nederland worden steden gekenmerkt door bevolkingsgroei en verwacht wordt dat dit de komende jaren zal doorzetten.

Hoewel de uitdagingen voor krimp-, anticipeer- en groeiregio's sterk verschillen, betekenen de demografische ontwikkelingen in deze regio's zeer waarschijnlijk dat de vraag naar sportaanbod zal veranderen. Dit zal gevolgen hebben voor de sportparticipatie in deze regio's en voor de levensvatbaarheid van sportverenigingen. Sportverenigingen zullen immers moeten inspelen op de veranderende samenstelling van de bevolking, en het is de vraag of verenigingen hiertoe in staat zijn. In de volgende paragraaf richten we onze blik op de vraag wat de demografische trends betekenen voor de sport in het algemeen en voor sportverenigingen in het bijzonder.

2.1 Transitie in de sport: de sport in beweging

Transitie is anno 2017 een belangrijk woord in de Nederlandse sport. In meerdere projecten die op dit moment in de Nederlandse sportwereld plaatsvinden, hebben ‘transities’ een centrale rol (NOC*NSF, 2016b). Het project ‘Transitie in de sport’ moet duidelijk maken hoe de georganiseerde sport zich klaar moet maken voor nieuwe vormen van binding met sportorganisaties. De veranderingen die in de samenleving plaatsvinden, zoals individualisering, informatisering, informalisering en internationalisering (Schnabel, 2004), staan daarbij centraal. Veel beleidsmakers, bestuurders en onderzoekers in de sportwereld zoeken naar de exacte betekenis van deze veranderingen voor de sport.

Dát er veranderingen plaatsvinden, lijkt vast te staan. Het aandeel verenigingssporters in de totale sportende bevolking boven de 18 jaar is in de afgelopen twee decennia afgenomen. Vooral de gecommmercialiseerde fitnesswereld en sport in de openbare ruimte hebben zich ontwikkeld tot serieuze alternatieven voor het verenigingsaanbod. Dit betekent dat sportbonden en sportverenigingen zich voor de vraag gesteld zien hoe hier mee om te gaan. Sommige bonden en verenigingen kiezen daarbij voor het creëren van nieuw aanbod dat moet concurreren met het aanbod van commerciële aanbieders, terwijl andere partijen kiezen voor het flexibiliseren van verenigingsactiviteiten om de concurrentie met informele sportgroepen aan te kunnen gaan. Voor sommige partijen is de keuze voor het centraal stellen van traditioneel aanbod een optie.

Naast de ontwikkeling van nieuw aanbod om andere sporters te binden, is de afgelopen jaren het maatschappelijk karakter van sportverenigingen steeds belangrijker geworden. Door veranderingen in het sociale domein en de afnemende structurele subsidie voor sportaccommodaties (Hoekman & Van den Dool, 2015), wordt het voor verenigingen belangrijker om zich op allerlei maatschappelijke kwesties te richten. Bij veel verenigingsbestuurders lijkt het besef te groeien dat de institutionele omgeving van de vereniging belangrijk is voor de levensvatbaarheid van de organisatie. Echter, de toenemende externe focus is niet voor iedere vereniging een vanzelfsprekendheid en vraagt een behoorlijke organisatorische capaciteit (Misener & Doherty, 2009). De maatschappelijke uitdagingen vragen om een krachtig bestuur dat kansen en mogelijkheden in de omgeving van de verandering herkent en daar succesvol op weet in te spelen (Van der Roest, 2015). Dit geldt in het algemeen voor sportverenigingen in Nederland, maar krijgt door demografische transitie nog een extra dimensie. In regio’s die te maken hebben met deze ingrijpende wijzigingen zou dus sprake kunnen zijn van een dubbele uitdaging: niet alleen worden meer eisen gesteld aan de sportvereniging, ook hebben deze sportverenigingen te maken met uitdagingen in de samenstelling van het ledenbestand. Door vergrijzing en ontgroening (in de krimp- en anticipeerregio’s), of juist door een snelle instroom van veel jeugdleden (in de groeiregio’s), krijgen de uitdagingen die zich in onze maatschappij toch al voordoen een extra dimensie. In de volgende paragraaf lichten wij toe voor welke uitdagingen clubs komen te staan.

2.2 Veranderende sport in een veranderende omgeving

De grote veranderingen die in de huidige maatschappij plaatsvinden vragen, zoals in de vorige paragraaf duidelijk werd, om verenigingen die zichzelf opnieuw weten uit te vinden. Dat het hier niet om plotselinge processen gaat, moge duidelijk zijn. Succesvolle verenigingen weten zich stukje-bij-beetje aan te passen aan de wensen van de leden en de omgeving. In een artikel in de Volkskrant over amateurblaasorkesten werd dit als volgt verwoord: “Je kunt als vereniging niet blijven doen wat je al veertig jaar doet” (De Bont, 2016). Hiermee refereert het artikel aan nieuwe wensen en eisen die zowel leden als omgeving van een orkest stellen. Dit geldt net zo goed voor sportverenigingen. Wil de vereniging een solide toekomst hebben, dan is aanpassing vereist. Voor de verschillende regio’s die in

dit onderzoek zijn aangemerkt, gelden verschillende contexten die allemaal een verschillende impact op de vereniging hebben. De verenigingen die zich bevinden in de groeiregio's lijken de gemakkelijkste opgave te hebben. Immers, zij worden over het algemeen niet bedreigd door een stagnerend ledenaantal. Echter, snelle groei kan voor verenigingen ook een behoorlijke impact hebben. De instroom van veel nieuwe leden vraagt om een succesvolle strategie om nieuwe vrijwilligers te werven, hetgeen door individualiseringsprocessen en mogelijk consumentisme onder nieuwe leden bemoeilijkt kan worden. Bovendien zullen over het algemeen veel jonge kinderen instromen. De ouders van deze kinderen bevinden zich in een drukke periode van hun leven, waarin - naast de vereniging - ook school, werk en eigen vrijetijdsbesteding om tijd vragen (De Haan, 2010).

Voor de krimp- en anticipeerregio's geldt juist dat door ontgroening en vergrijzing minder leden zullen instromen (zie tabel 2.1). Hoewel ouderen steeds meer aan sport en bewegen doen (Van den Dool, 2017), ligt het deelnamepercentage nog altijd een stuk lager dan onder (schoolgaande) jeugd. Een daling van het aantal leden ligt dus voor de hand bij het grootste deel van de verenigingen in krimp- en anticipeerregio's. Daarnaast ontstaat in deze gebieden waarschijnlijk een veelvoud aan processen dat ervoor zorgt dat het verenigingsaanbod moeilijker valt te continueren. De verminderde beschikbaarheid van betaalde arbeid (zowel aan de vraagkant als aan de aanbodzijde) zorgt voor een kleiner aanbod aan geschikte vrijwilligers, waardoor sportverenigingen te maken krijgen met organisatorische problemen. Enerzijds ontstaan vrijwilligerstekorten, anderzijds kan ook een tekort aan gekwalificeerde of geschikte bestuurders ontstaan om deze vrijwilligerstekorten binnen de clubs te lijf te gaan.

Tabel 2.1 Percentage van de bevolking ouder dan 65 jaar in twaalf transitieregio's ten opzichte van Nederlands gemiddelde (in procenten)

Transitieregio	2017	2015
Almere (groei)	10,4	9,6
Amersfoort (groei)	14,1	13,4
Noordoost-Friesland (anticipeer)	19,8	19,5
Noordwest-Friesland (anticipeer)	21,1	19,8
Goeree-Overflakkee (anticipeer)	20,8	20,0
Hoeksche Waard (anticipeer)	21,2	20,1
Kop van Noord-Holland (anticipeer)	21,4	20,2
Achterhoek (krimp)	21,9	21,1
Midden-Limburg (anticipeer)	22,3	21,2
Oost-Drenthe (anticipeer)	22,4	21,4
Maastricht-Mergelland (krimp)	22,5	21,7
Walcheren (anticipeer)	22,5	21,7
Nederland	18,5	17,8

Bron: CBS, demografische kerncijfers per gemeente, 2015; regionale kerncijfers, 2017

Naast de vraagstukken op het personele vlak (leden en vrijwilligers) komt door krimp ook een aantal andere ontwikkelingen op gang die de vereniging mogelijk negatief kunnen beïnvloeden. Zo zien Van Alkemade et al. (2014) een daling van de inkomsten als gevolg van de verminderde instroom van leden en merken Hoekman et al. (2015) op dat waarschijnlijk ook accommodatieproblematiek ontstaat wanneer bevolkingskrimp de sportvereniging raakt. Voor gemeenten (die vaak eigenaar zijn van sportaccommodaties) en verenigingen is het een flinke uitdaging om de accommodatie te kunnen blijven benutten, zowel uit sportief oogpunt als uit het perspectief van de leefbaarheid in de krimp- en anticipeerregio's (zie Hoekman et al., 2015 voor een uitgebreide discussie over de gevolgen van bevolkingskrimp voor krimp- en anticipeerregio's). Om ervoor te zorgen dat het voorzieningenniveau en de vitaliteit van sportverenigingen gewaarborgd blijft, hebben het ministerie van VWS, NOC*NSF en Kenniscentrum Sport de in paragraaf 1.1 genoemde interventies gepleegd. In de volgende paragraaf beschrijven we de interventies die in de transitieregio's zijn uitgevoerd.

2.3 Pilots Transitieatlas en open clubs

Het ministerie van VWS heeft in samenwerking met het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) een subsidie verstrekt aan NOC*NSF om de pilots Transitieatlas en open clubs uit te voeren (NOC*NSF, 2015). NOC*NSF is voor deze pilots de samenwerking aangegaan met adviesbureau Public Result. Daarnaast heeft het ministerie van VWS een subsidie verstrekt aan NISB (inmiddels Kenniscentrum Sport) om het proces van deze pilots te monitoren. Het Mulier Instituut is verzocht om een effectmeting uit te voeren, waarvan dit rapport de afsluitende publicatie is.

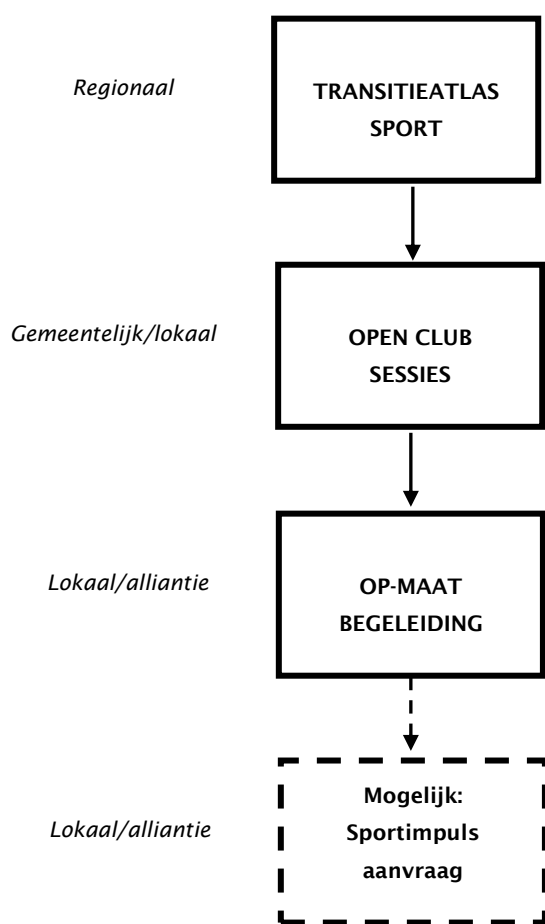
In de zes transitiegebieden waarin een interventie is gepleegd, heeft in opzet een getrapte aanpak plaatsgevonden (zie figuur 2.1). Ten eerste werd in het transitiegebied een 'Transitieatlas sport' uitgevoerd. Deze sessies, die door Public Result werden georganiseerd, maakten op interactieve wijze duidelijk hoe een regio er demografisch gezien voor staat en wat de gevolgen van bevolkingskrimp of -groei zijn voor het sportaanbod. Via een aantal scenario's werd aan deelnemers van de sessie gevraagd input te leveren door te stemmen voor een voor hen aantrekkelijk alternatief. Deze alternatieven werden in kaartvorm aan de aanwezigen getoond. Door met betrokken partijen in gesprek te gaan, hoopte Public Result bewustwording te creëren, dialoog te stimuleren en een opstap te maken naar een concrete uitwerking naar samenwerking tussen clubs of het opener worden van clubs (Public Result, z.j.). De sessie leverde bovendien een uitgewerkt verslag op, waarin de uitgangspunten voor de verschillende scenario's waren geformuleerd.

Ten tweede vond op regionaal en op lokaal niveau een 'open club-sessie' plaats. Deze sessies werden door NOC*NSF georganiseerd om verenigingen te stimuleren zich open te stellen voor partijen en mensen in de omgeving van de vereniging. De mogelijkheden voor verenigingen om een grotere maatschappelijke rol te spelen werden onderzocht (NOC*NSF, z.j.^a). In de open club-sessie was het de bedoeling dat verenigingen onderling ervaringen uitwisselden en dat zij mogelijkheden tot samenwerking opzochten. De uitkomsten van de open club-sessies en de ideeën die verenigingen in deze sessies opdeden, leidden uiteindelijk tot een groslijst aan verenigingen die mogelijk in aanmerking kwamen voor begeleiding op maat.

In de begeleidingstrajecten was vervolgens aandacht voor de verenigingen die, vaak in samenwerking met andere verenigingen of sportaanbieders, waren geselecteerd om meer open te worden. Door NOC*NSF is per alliantie een procesbegeleider aangesteld die deze organisaties moest helpen om dit traject in te gaan. De trajecten leverden per sportaanbieder/alliantie/accommodatie een concreet

beleidsplan op, waarin werd aangegeven welke stappen naar het 'open worden' moeten worden gezet. Deze concrete plannen zouden vervolgens kunnen leiden tot een Sportimpulsaanvraag. Naast deze concrete output, moest ook het proces en de ideeënvorming op lokaal niveau energie opleveren om meer open te worden en dit kon gelden voor de sportclubs die zelf in de begeleidingstrajecten betrokken waren, maar er werd ook gehoopt op 'spill-over' naar andere verenigingen in de omgeving. Een uitgebreide evaluatie van de pilotprojecten is uitgevoerd door Vlasveld, De Ridder en Burger (2017). Zij concluderen dat sprake is van wisselend succes. De 'Transitieatlas'-sessies zijn matig gewaardeerd, terwijl de open club-sessies goed werden ontvangen. In algemene zin geven Vlasveld et al. aan dat het moeilijk is om de impact van de pilots op de verenigingen na te gaan, omdat het project niet verder heeft gereikt dan tot de planvormingsfase van het meer open worden.

Figuur 2.1 Opzet pilotprojecten in transitie regio's

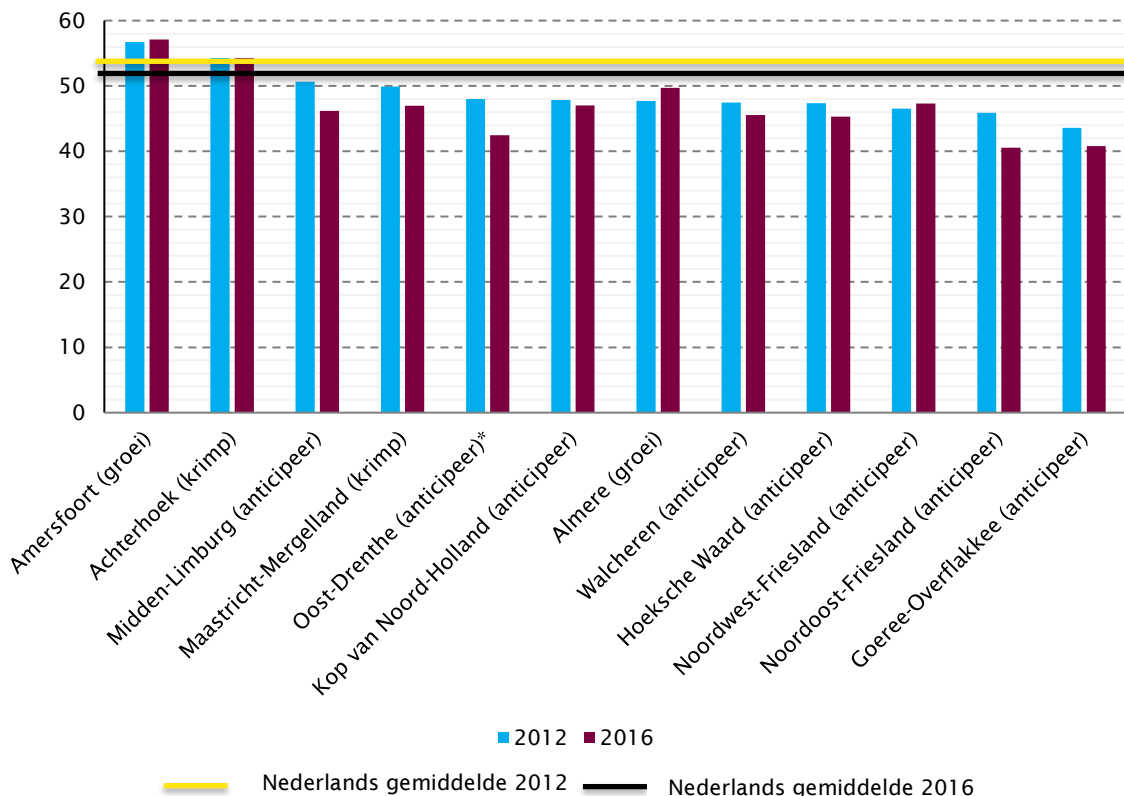

Bron: NOC*NSF, 2015

3. Sportparticipatie in transitieregio's

De demografische uitdagingen die de verschillende transitieregio's in dit onderzoek ondergaan, kunnen een behoorlijke impact hebben op de sportparticipatie. Voor krimp- en anticipeerregio's geldt, gezien de vergrijzing en ontgroening in deze gebieden, dat een daling van de sportparticipatie te verwachten valt. Ondanks de groeiende sportdeelname onder oudere groepen in de bevolking, is de participatie onder kinderen en jongeren nog altijd hoger (CBS/RIVM, 2015). Een groeiend aandeel ouderen zal dus logischerwijs zorgen voor minder sportdeelname in het algemeen. Voor de groeiregio's valt een tegengestelde ontwikkeling te verwachten: door een snelle groei van het aantal kinderen en jongeren groeit de vraag naar sportvoorzieningen juist. Beide ontwikkelingen zullen hun uitwerking op de sportaanbieders in de regio hebben. Een veranderende sportdeelname zorgt immers voor een veranderende vraag naar verenigingsaanbod, met directe gevolgen voor het kader, de accommodatie en de sportactiviteiten zelf. Een andere zorg die verband houdt met bovenstaande ontwikkeling is de vitaliteit van de inwoners van krimp- en anticipeerregio's. Een vergrijzende samenleving brengt een verhoogde zorgvraag met zich mee. Voldoende sport- en beweegdeelname kan in dit verband preventief werken.

Figuur 3.1 Wekelijkse sportdeelname in twaalf transitieregio's, volwassenen van 19 jaar en ouder, afgezet tegen Nederlands gemiddelde 2012 en 2016 (in procenten)

Bron: GGD, CBS & RIVM (2013; 2017). Gezondheidsmonitor volwassenen 2012, 2016.

* Voor Oost-Drenthe waren in 2012 geen specifieke cijfers bekend. Hier is het percentage voor de gehele provincie Drenthe gerapporteerd.

Aan de hand van de sportdeelnamecijfers die door GGD, CBS en RIVM in het kader van de Gezondheidsmonitor worden verzameld, monitoren wij de sportparticipatie, de beweegnormen en de fitnorm in de onderzochte gebieden. Aan de hand van de KISS-cijfers (Kennis- en Informatiesysteem Sport) van NOC*NSF wordt ook een overzicht gegeven van het percentage van de bevolking dat lid is van een sportvereniging. Hierbij is zowel de startsituatie, voorafgaand aan de interventies die door NOC*NSF zijn uitgevoerd, als de situatie in 2016 (laatst bekende cijfers) weergegeven. Voor de sportdeelnamecijfers en de beide normen geldt dat cijfers uit de Gezondheidsmonitor (GGD, CBS & RIVM, 2013; GGD, CBS & RIVM, 2017) zijn gepresenteerd.

De sportdeelnamecijfers in figuur 3.1 representeren het aantal wekelijkse sporters in de verschillende regio's. Het percentage Nederlandse sporters dat gemiddeld minimaal één keer per week (minimaal 40 weken per jaar) sport lag in 2012 op 53 procent en daalde in 2016 naar 51 procent. Zoals verwacht is in de meeste krimp- en anticipeerregio's de sportdeelname tussen 2012 en 2016 gedaald, terwijl deze in de groeieregio's steeg. Alleen in de Achterhoek en in Noordwest-Friesland bleef de sportdeelname ongeveer stabiel. Amersfoort en de Achterhoek zijn de enige regio's in het onderzoek die een hogere sportdeelname kennen dan het Nederlands gemiddelde.

Tabel 3.1 Norm gezond bewegen in twaalf transitieregio's ten opzichte van Nederlands gemiddelde, 2012-2016 (in procenten)

	2016			2012		
	Totaal	19 tot 65 jaar	65 jaar en ouder	Totaal	19 tot 65 jaar	65 jaar en ouder
Walcheren (anticipeer)	71	66	82	67	65	74
Achterhoek (krimp)	67	65	72	65	63	70
Kop van Noord-Holland (anticipeer)	68	65	75	63	61	71
Oost-Drenthe (anticipeer)*	62	59	71	63	61	68
Noordwest-Friesland (anticipeer)	64	61	77	61	59	55
Midden-Limburg (anticipeer)	62	57	75	51	59	56
Amersfoort (groei)	62	60	73	58	57	66
Noordoost-Friesland (anticipeer)	64	61	75	58	56	64
Goeree-Overflakkee (anticipeer)**	57	55	65	57	55	65
Hoeksche Waard (anticipeer)	58	55	67	56	52	67
Maastricht-Mergelland (krimp)	58	54	67	54	51	62
Almere (groei)	52	51	64	53	51	64
Nederland	63	60	72	61	59	68

Bron: GGD, CBS & RIVM (2013; 2017). *Gezondheidsmonitor volwassenen 2012, 2016.*

* Voor Oost-Drenthe waren in 2012 geen specifieke cijfers bekend. Hier is het percentage voor de gehele provincie Drenthe gerapporteerd.

** Voor Goeree-Overflakkee waren in 2012 geen specifieke cijfers bekend. Hier is het percentage voor de gehele GGD-regio Rotterdam-Rijnmond gerapporteerd.

Bij de beweeg- en fitnorm valt op dat in alle regio's het aandeel mensen dat voldoet aan de norm is toegenomen. Dit kan deels worden verklaard doordat vooral ouderen in de afgelopen vier jaar actiever zijn geworden; bij de 65-plussers is de grootste stijging te zien. Daarnaast kan dit effect gelegen zijn in compositieveranderingen binnen een regio's. Het aandeel ouderen kan door vergrijzing een groter deel

van de inwoners van een regio zijn gaan uitmaken. Deels kunnen echter ook wijzigingen in onderzoeksmethoden per GGD een verklaring zijn voor de (soms grote) stijgingen. Wanneer de regio's met elkaar worden vergeleken, valt vooral de laagste score op beide normen van groeiregio Almere op. Walcheren, de Achterhoek en de Kop van Noord-Holland scoren op beide normen juist relatief hoog. Deze regio's scoren in de leeftijdsgroep tot 65 jaar en in de leeftijdsgroep van 65 jaar en ouder zowel op de norm gezond bewegen als de fitnorm relatief hoog. Ook vergeleken met het Nederlands gemiddelde zijn de scores van deze regio's hoog te noemen. Overigens geldt voor beide normen dat in alle regio's de norm vaker door 65-plussers wordt gehaald dan door de groep van 19 tot 65 jaar. Ook hier geldt dus dat wanneer sprake is van vergrijzing en ontgroening in krimp- en anticipeerregio's, hier rekening mee gehouden moet worden, bijvoorbeeld in mogelijkheden voor (sportieve) recreatie als wandelen en fietsen.

Tabel 3.2 Fitnorm in twaalf transitieregio's ten opzichte van Nederlands gemiddelde, 2012-2016 (in procenten)

	2016			2012		
	Totaal	19 tot 65 jaar	65 jaar en ouder	Totaal	19 tot 65 jaar	65 jaar en ouder
Walcheren (anticipeer)	33	24	55	30	24	51
Achterhoek (krimp)	31	25	49	28	22	50
Kop van Noord-Holland (anticipeer)	29	21	49	28	22	46
Noordwest-Friesland (anticipeer)	29	20	52	26	21	40
Amersfoort (groei)	28	23	50	23	19	44
Midden-Limburg (anticipeer)	27	20	43	24	20	39
Oost-Drenthe (anticipeer)*	27	20	44	24	19	41
Noordoost-Friesland (anticipeer)	27	19	50	23	18	40
Hoeksche Waard (anticipeer)	25	19	40	25	20	40
Goeree-Overflakkee (anticipeer)**	21	18	35	21	18	35
Maastricht-Mergelland (krimp)	19	17	25	18	17	22
Almere (groei)	19	16	37	17	15	33
Nederland	26	21	45	25	20	42

Bron: GGD, CBS & RIVM (2013; 2017). *Gezondheidsmonitor volwassenen 2012, 2016*.

* Voor Oost-Drenthe waren in 2012 geen specifieke cijfers bekend. Hier is het percentage voor de gehele provincie Drenthe gerapporteerd.

** Voor Goeree-Overflakkee zijn geen specifieke cijfers bekend. Hier is het percentage voor de gehele GGD-regio Rotterdam-Rijnmond gerapporteerd.

De pilotprojecten zijn vooral gericht op het versterken van sportverenigingen. In hoofdstuk 4 wordt dan ook aandacht geschonken aan de vraag hoe deze verenigingen zich ontwikkelen. Het is echter ook van belang om de lidmaatschapscijfers van deze verenigingen te monitoren. Vooral voor verenigingen in regio's met teruglopende bevolkingsaantallen is het immers van belang een goede basis in het aantal leden te behouden. Mocht dit niet het geval zijn, dan wordt het voor een vereniging steeds moeilijker om activiteiten te blijven organiseren. Uiteindelijk zal een dalend ledental noodzakelijkerwijs zelfs leiden tot een (gedwongen) fusie of het opheffen van de vereniging.

Tabel 3.3 Sportbondleden in twaalf transitieregio's ten opzichte van Nederlands gemiddelde, 2014-2016 (in procenten)

	Bondslidmaatschap in procenten		Verschil in procentpunten
	2016	2014	
Achterhoek (krimp)*	32	32	0
Noordwest-Friesland (anticipeer)	31	35	-4
Oost-Drenthe (anticipeer)	30	32	-2
Noordoost-Friesland (anticipeer)*	29	31	-2
Kop van Noord-Holland (anticipeer)*	28	29	-1
Hoeksche Waard (anticipeer)	27	28	-1
Amersfoort (groei)	26	27	-1
Midden-Limburg (anticipeer)*	24	25	-1
Goeree-Overflakkee (anticipeer)*	24	25	-1
Walcheren (anticipeer)	23	24	-1
Maastricht-Mergelland (krimp)	20	21	-1
Almere (groei)*	18	18	0
Nederland	26	25	+1

Bron: NOC*NSF/KISS (2015; 2017). Sportbondleden 2014, 2016.

* transitieregio's met pilotprojecten

Uit tabel 3.3 blijkt vooral dat het gemiddelde lidmaatschapspercentage in de twaalf transitieregio's nog behoorlijk op orde is in vergelijking met het Nederlands gemiddelde. In 2012 scoorden slechts drie regio's lager dan het Nederlands gemiddelde, maar in 2016 kwam dit aantal op vijf. Sowieso is in alle gebieden sprake van een daling in het lidmaatschap ten opzichte van 2014, terwijl het Nederlands gemiddelde in die periode juist steeg. Vooral de forse daling in Noordwest-Friesland valt op. Er lijken overigens geen verschillen te zijn tussen de regio's waarin pilotprojecten zijn uitgevoerd en de controleregio's. Tot slot valt de lage score van Almere op. 18 procent van de inwoners van deze gemeente is lid van een sportvereniging. Slechts in acht gemeenten in Nederland ligt dat percentage lager. Overigens ligt de op één na slechtst scorende gemeente in Maastricht-Mergelland (Vaals, 14,7%).

In de krimp- en anticipeerregio's is op dit moment nog voldoende verenigingsaanbod te vinden (zie ook Hoekman et al., 2015). De cijfers in tabel 3.3 onderschrijven dat nog steeds veel mensen bereidwillig zijn om zich bij verenigingen aan te sluiten, maar ze laten ook zien dat het percentage lidmaatschappen daalt. Het is dan ook de vraag of de verenigingen in deze regio's voldoende organisatiekracht kunnen behouden om verenigingsactiviteiten te (blijven) organiseren. Hoe is het bijvoorbeeld gesteld met hun financiële positie en hebben zij voldoende kader om toekomstbestendig te kunnen blijven organiseren? Daarnaast is het de vraag in hoeverre deze verenigingen zich openstellen voor de omgeving en samenwerkingsverbanden opzoeken. Hiermee zouden zij, naast het verzekeren van hun eigen toekomst, kunnen bijdragen aan de leefbaarheid in hun omgeving. In hoofdstuk 4 gaan we in op de ontwikkeling van de verenigingen, terwijl we in hoofdstuk 5 de leefbaarheid in kaart zullen brengen.

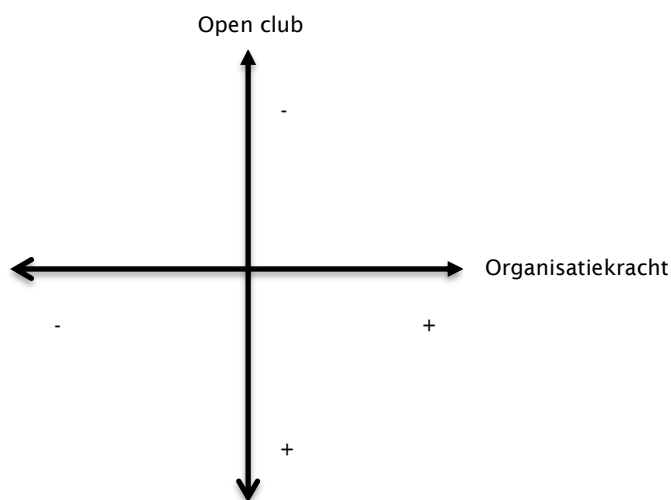
4. De ontwikkeling van sportverenigingen in transitieregio's

Om de ontwikkeling van sportverenigingen in Nederland te kunnen volgen, zet het Mulier Instituut in het Verenigingspanel al enkele jaren vragenlijsten uit om te meten hoe sportverenigingen in Nederland zich ontwikkelen. Voor dit onderzoek gebeurt dit aan de hand van vragen die op twee assen te verdelen zijn. Op de ene as wordt de *organisatiekracht* van verenigingen gemeten. Uit deze index moet blijken hoe goed verenigingen in staat zijn hun (sport)activiteiten te kunnen organiseren. De andere index, *open club*, meet in hoeverre verenigingen voor hun omgeving open staan. De open club-index volgt de definitie die door NOC*NSF aan dit concept is gegeven (en is geoperationaliseerd in regelmatig overleg tussen NOC*NSF, Mulier Instituut, Kenniscentrum Sport en Hogeschool Arnhem Nijmegen).

De definitie van de open club die door NOC*NSF wordt gegeven luidt als volgt: “Een open club kenmerkt zich door een open houding van de kartrekkers en betrokkenen bij de club. Een dergelijke club is een ontmoetingsplek waarbij zij eigen leden, andere regelmatige bezoekers van de club en de buurtbewoners uitnodigt om te sporten en om bij de vereniging betrokken te raken en te blijven. Een open club is ondernemend en richt zich op een langetermijnvisie en staat daarom nooit stil. Zij denkt vraag- en buurtgericht en gaat steeds opnieuw na wat de behoeften zijn en speelt daarop in. De club gaat (mogelijk in samenwerking met andere sportclubs en partijen uit andere sectoren) gericht aan de slag om activiteiten aan te bieden, die haar hoofdactiviteit versterken. Ook voert de club actief en continu beleid op de ontwikkeling, kwaliteit en opleiding van sporttechnisch, arbitrerend en bestuurlijk kader. En zij streeft naar een betere bezettingsgraad van de accommodatie. Dit alles leidt tot ledenbinding, -behoud en/of -groei, meer ‘reuring’ op de club en continuïteit van het bestaansrecht.” (NOC*NSF, z.j.^b).

Door beide assen met elkaar te kruisen, ontstaat een goed beeld van hoe verenigingen ervoor staan. Voor dit onderzoek naar transitieregio's is gekozen om de ontwikkeling van verenigingen aan de hand van deze metingen in kaart te brengen.

Figuur 4.1 Meting organisatiekracht en open club in verenigingen

De organisatiekrachtindex en de open club-index bevatten beide meerdere onderliggende dimensies. De organisatiekrachtindex bestaat uit dimensies die peilen in hoeverre leden (ontwikkeling), kader, accommodatie, financiën en beleid goed georganiseerd zijn. De open club-index bestaat uit de dimensies vraaggerichtheid, samenwerkingszin, open cultuur en ondernemerszin. Een volledig overzicht van alle dimensies, inclusief de onderliggende vragen, is te vinden in bijlage 1.

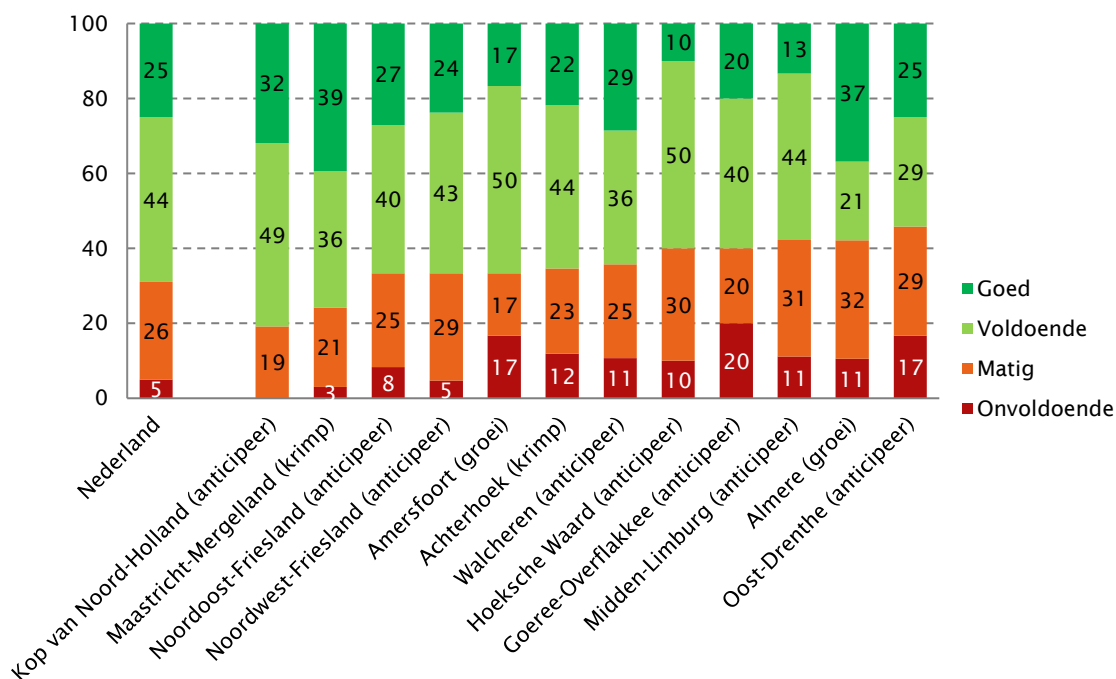
Naast de meting in de twaalf onderzochte transitieregio's, waarmee een overzicht kan worden verkregen van de uitgangssituaties in de gebieden waar wel en geen pilotprojecten worden uitgevoerd, heeft het Mulier Instituut in het voorjaar van 2016 een meting in het Verenigingspanel verricht. Hierdoor kan ook een vergelijking met het gemiddelde in Nederland worden gemaakt.

4.1 Organisatiekracht en open club gemeten

Om de ontwikkeling in organisatiekracht en de open club-gedachte bij de onderzochte verenigingen in kaart te brengen en op waarde te schatten, zijn enkele vergelijkingen op basis van regionale indeling gemaakt. In bijlage 2 zijn verdere analyses te vinden, met aandacht voor de achtergrondkenmerken van verenigingen en de onderliggende dimensies van de organisatiekracht- en open club-indices.

Figuur 4.2 biedt een overzicht van de in 2017 gemeten organisatiekracht in de twaalf transitieregio's, gerangschikt naar de score op voldoende/goed. In alle regio's heeft een groot aantal verenigingen een matige tot onvoldoende organisatiekracht. In vergelijking met het Nederlandse gemiddelde, dat in 2016 door het Mulier Instituut bij 501 verenigingen is gemeten, blijkt dat de organisatiekracht van verenigingen in transitiegebieden minder sterk is dan in de rest van het land. Van de transitiegebieden scoren alleen de regio's Kop van Noord-Holland en Maastricht-Mergelland hoger dan het landelijk gemiddelde.

Figuur 4.2 Organisatiekracht in twaalf transitieregio's in 2017 (n=399) en Nederland in 2016 (n=501) (in procenten)

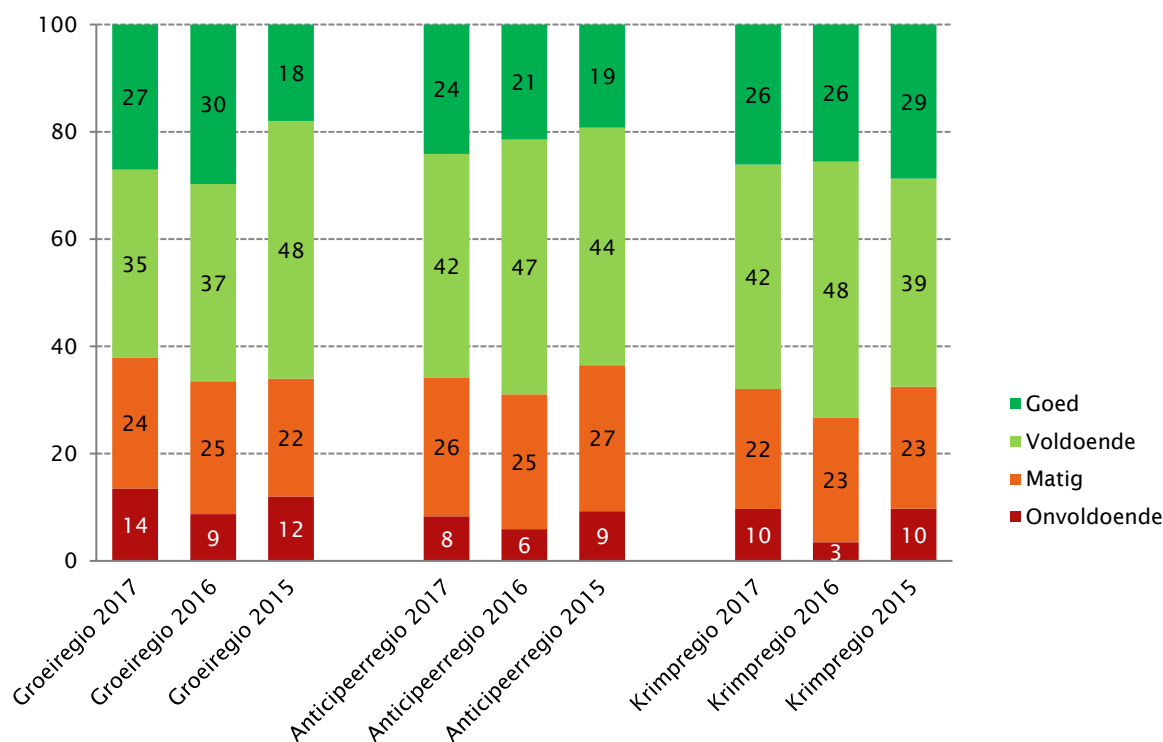

Bron: Mulier Instituut, Verenigingspanel 2016 en 2017

Anders dan wellicht verwacht had mogen worden, zijn het niet de groeiregio's die aan kop gaan als het om organisatiekracht gaat. Zo is groeiregio Almere één van de minst ontwikkelde regio's op het gebied van organisatiekracht. Almere heeft ten opzichte van 2015 een flinke daling doorgemaakt. Waar in 2015 nog 30 procent van de verenigingen een matige tot onvoldoende organisatiekracht kende (zie bijlage 2, figuur B.2.1) is dit in 2017 gestegen naar 43 procent. Almere kent daarentegen wel een opvallend grote groep (37%) verenigingen met een goede score, wat betekent dat verenigingen in deze regio op het gebied van organisatiekracht sterk van elkaar verschillen. Daarnaast valt op dat de twee krimpregio's, Maastricht-Mergelland en de Achterhoek, het op het gebied van organisatiekracht ten opzichte van de andere gebieden goed doen. Hierbij is de organisatiekracht in Maastricht-Mergelland sterk verbeterd ten opzichte van 2015. Waar in 2015 44 procent van de verenigingen een matige tot onvoldoende organisatiekracht had (zie bijlage 2, figuur B.2.1) is dit in 2017 gedaald naar 24 procent.

Kijkend naar de ontwikkeling in organisatiekracht uitgesplitst naar groei-, anticipeer- en krimpregio in figuur 4.3, valt op dat de organisatiekracht in de krimpregio's in de periode 2015-2017 nagenoeg gelijk is gebleven. De grootste verandering heeft in het groeigebied plaatsgevonden, waar zowel de groep die het goed doet, als de groep waar het matig tot onvoldoende gesteld is met de organisatiekracht, groter is geworden.

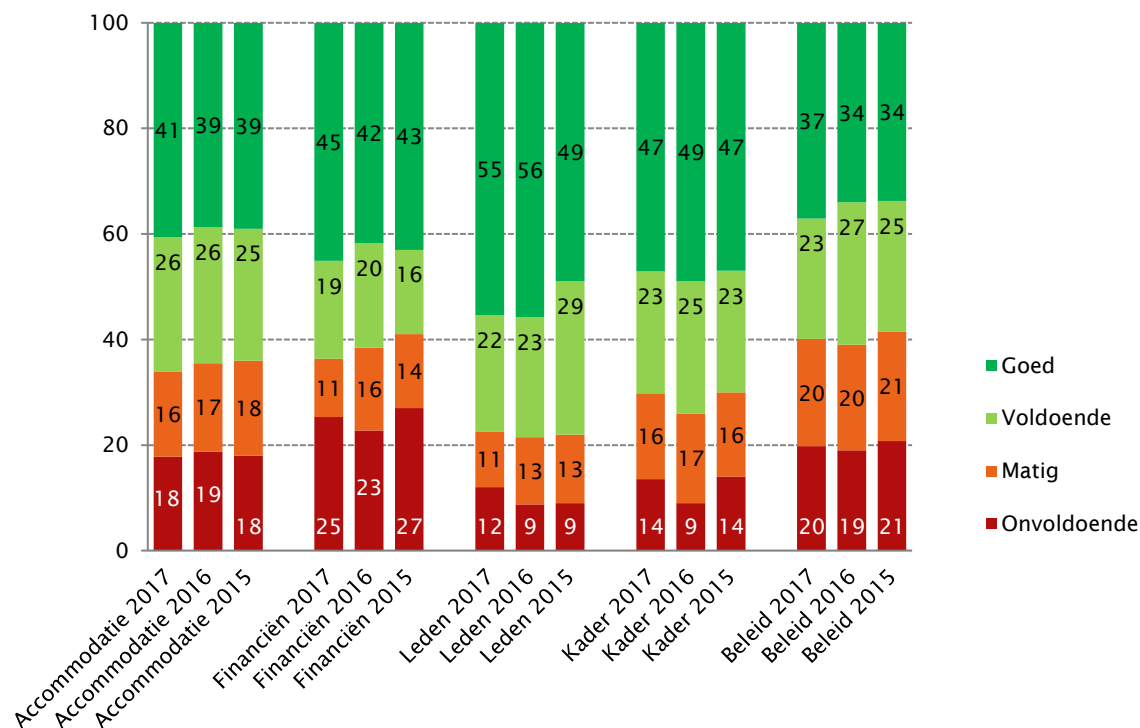
Figuur 4.3 Organiseatiekracht in groei-, anticipeer- en krimpregio's, 2015-2017 (2015, n=669; 2016, n=362; 2017, n=399) (in procenten)

Bron: Mulier Instituut, Verenigingspanel 2015, 2016 en 2017

Om de organisatiekracht in kaart te brengen en hoe deze zich in de periode 2015-2017 in de onderzochte gebieden heeft ontwikkeld, is organisatiekracht in figuur 4.4 uitgesplitst naar accommodatie, leden(ontwikkeling), financiën, kader en beleid. Hieruit blijkt dat verenigingen in de transitieregio's op het gebied van organisatiekracht met name problemen ervaren bij het organiseren van beleid en financiën. In 2017 vond 40 procent van de verenigingen in de onderzochte gebieden dat het matig tot onvoldoende gesteld was met het beleid en 36 procent van de verenigingen vond dat het matig tot onvoldoende gesteld was met de financiën. De problemen ten aanzien van het beleid en de financiën zijn in de periode 2015-2017 licht verbeterd, maar blijven het grootste aandachtspunt op het gebied van organisatiekracht.

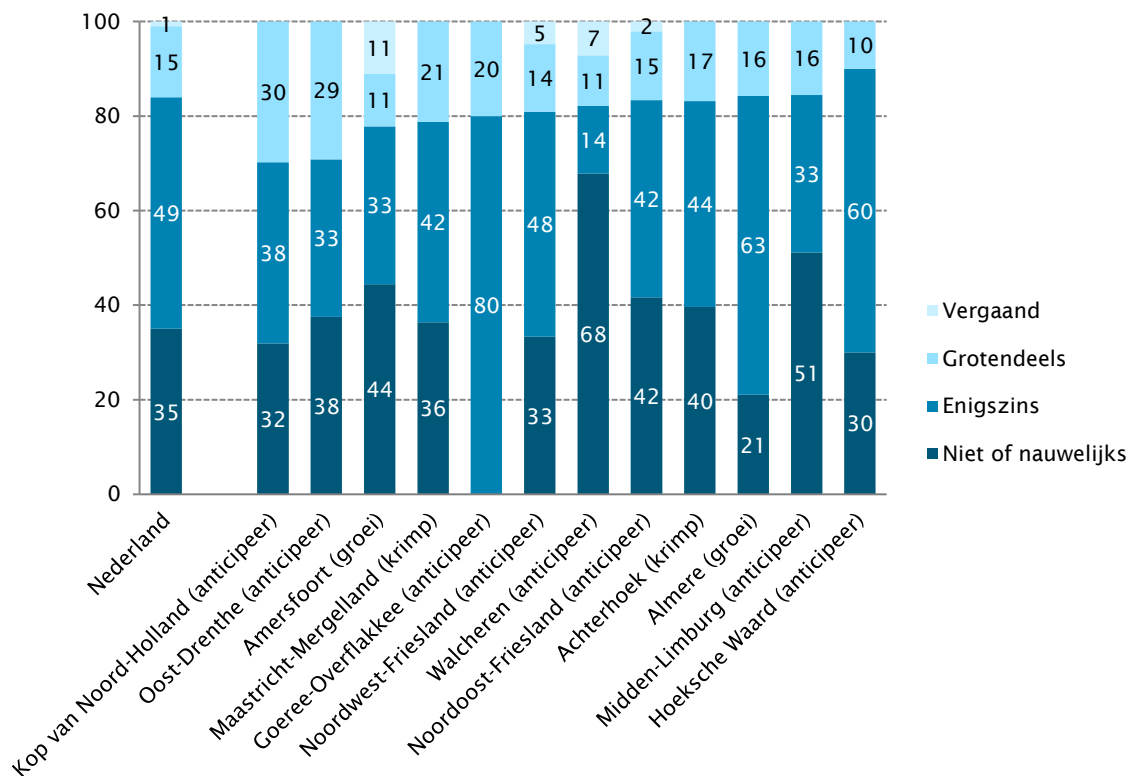
Figuur 4.4 Ontwikkeling in organisatiekracht in twaalf transitieregio's uitgesplitst naar accommodatie, leden, financiën, kader en beleid, 2015-2017 (2015, n=669; 2016, n=362; 2017, n=399) (in procenten)

Bron: Mulier Instituut, Verenigingspanel 2015, 2016 en 2017

Kijkend naar de open club-gedachte, zoals weergegeven in figuur 4.5, scoort de meerderheid van de verenigingen in transitiegebieden enigszins of niet of nauwelijks op deze index. Echter vergeleken met het Nederlands gemiddelde, dat in 2016 door het Mulier Instituut bij 501 verenigingen verspreid door Nederland is gemeten, doen de verenigingen in de transitieregio's het niet slecht op het gebied van de open club-gedachte. Van de onderzochte transitieregio's is de open club alleen in de Hoeksche Waard minder aanwezig dan gemiddeld het geval is. Uitgesplitst naar de score per regio, valt op dat Almere net als op het gebied van organisatiekracht, ook wat betreft de open club-score een flinke daling heeft doorgemaakt. In 2015 scoorde Almere met 37 procent van de verenigingen een voldoende als beste regio van de onderzochte gebieden (zie bijlage 2, figuur B.2.4). In 2017 is dit aantal flink gedaald naar 16 procent van de verenigingen dat kan worden bestempeld als open club. Daarnaast is Oost-Drenthe een opvallende regio. Daar waar Oost-Drenthe relatief laag scoort op organisatiekracht, scoort het in vergelijking tot de andere transitiegebieden hoog op mate van open club-gedachte.

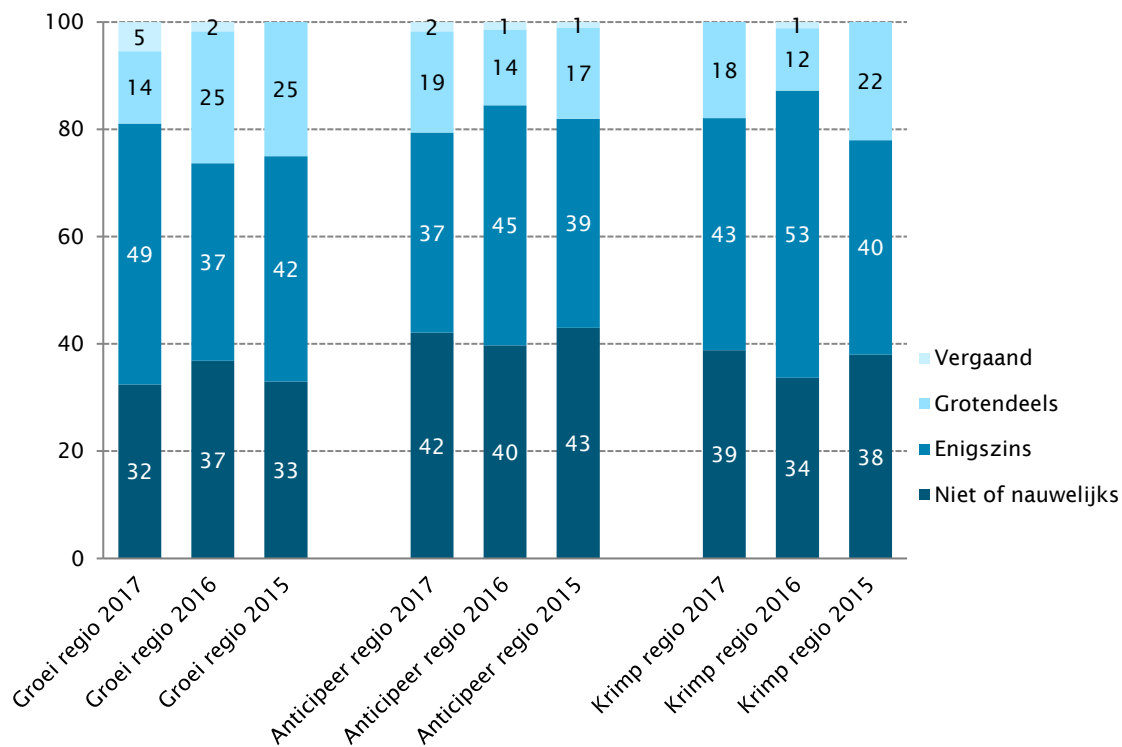
Figuur 4.5 Open club in twaalf transitieregio's in 2017 (n=399) en Nederland in 2016 (n=501) (in procenten)

Bron: Mulier Instituut, Verenigingspanel 2016 en 2017

Op basis van figuur 4.6 waar de open club-gedachte uitgesplitst is naar groei-, anticipeer- en krimpregio, zijn in 2017 geen grote verschillen te zien tussen de regio's. Echter kijkend naar het verschil in ontwikkeling tussen groei-, anticipeer- en krimpregio's vanaf 2015, valt op dat de open club-gedachte in de groeiregio's sterk is gedaald. Van 27 procent van de verenigingen die als een open club kan worden bestempeld in 2016, naar 19 procent in 2017. Dit verschil komt met name voort uit de daling die regio Almere heeft doorgemaakt. Ook in de krimpregio's is het aandeel open clubs licht gedaald (van 22% in 2015 naar 18% in 2017). In de anticipeerregio's daarentegen is de open club-gedachte licht verbeterd (van 18% in 2015 naar 21% in 2017), al tellen deze regio's tegelijkertijd de grootste groep verenigingen met een onvoldoende (43% in 2015 en 42% in 2017).

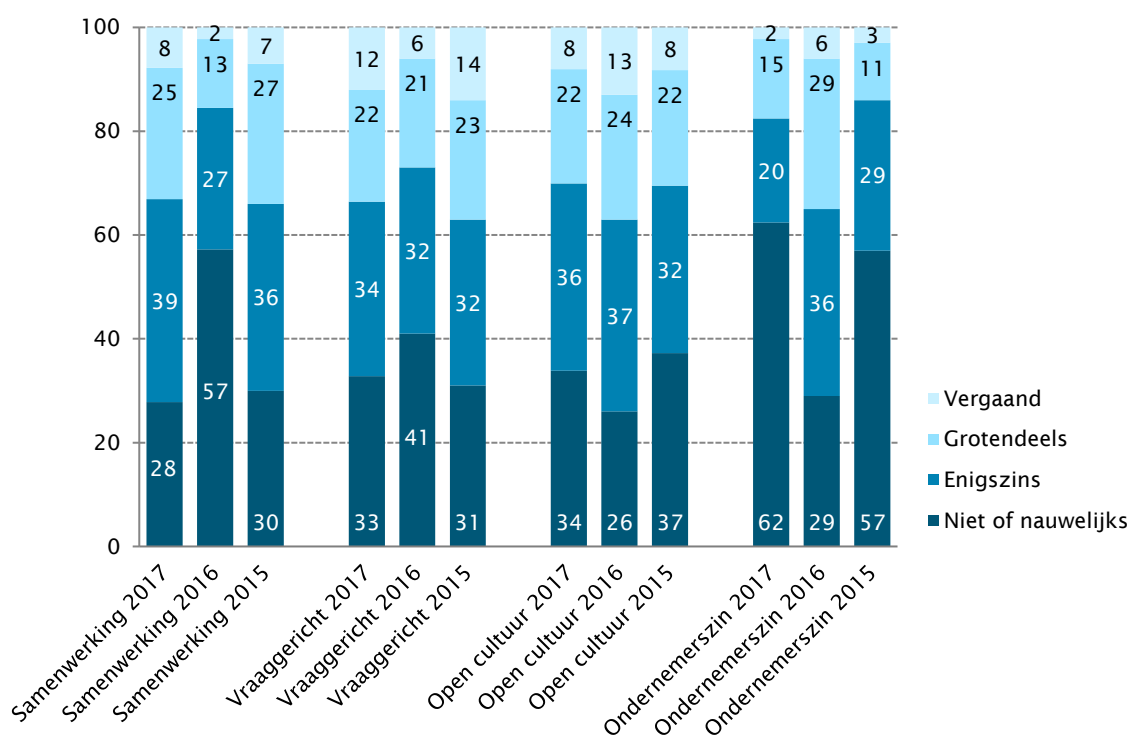
Figuur 4.6 Open club in groei-, anticipeer- en krimpregio's, 2015-2017 (2015, n=669; 2016, n=362; 2017, n=399) (in procenten)

Bron: Mulier Instituut, Verenigingspanel 2015, 2016 en 2017

Om in kaart te brengen op welke manier verenigingen in de transitiegebieden in de periode 2015-2017 gestalte geven aan de open club-gedachte en hoe deze in de onderzochte gebieden is ontwikkeld, is open club in figuur 4.7 uitgesplitst naar samenwerking, vraaggericht, open cultuur en ondernemerszin. Hieruit blijkt dat de mate van ondernemerszin en samenwerking bij verenigingen in transitiegebieden door de jaren heen sterk schommelt. Van 34 procent van de verenigingen dat samenwerkt in 2015 naar 15 procent in 2016 en 33 procent in 2017. Op het gebied van ondernemerszin scoort 14 procent van de verenigingen voldoende of goed in 2015; dat was in 2016 35 procent en in 2017 17 procent. Van de vier aspecten is ondernemerszin het minst ontwikkeld bij verenigingen in transitiegebieden.

Figuur 4.7 Ontwikkeling in open club in twaalf transitieregio's uitgesplitst naar ondernemerszin, open cultuur, vraaggericht en samenwerking, 2015-2017 (2015, n=669; 2016, n=362; 2017, n=399) (in procenten)

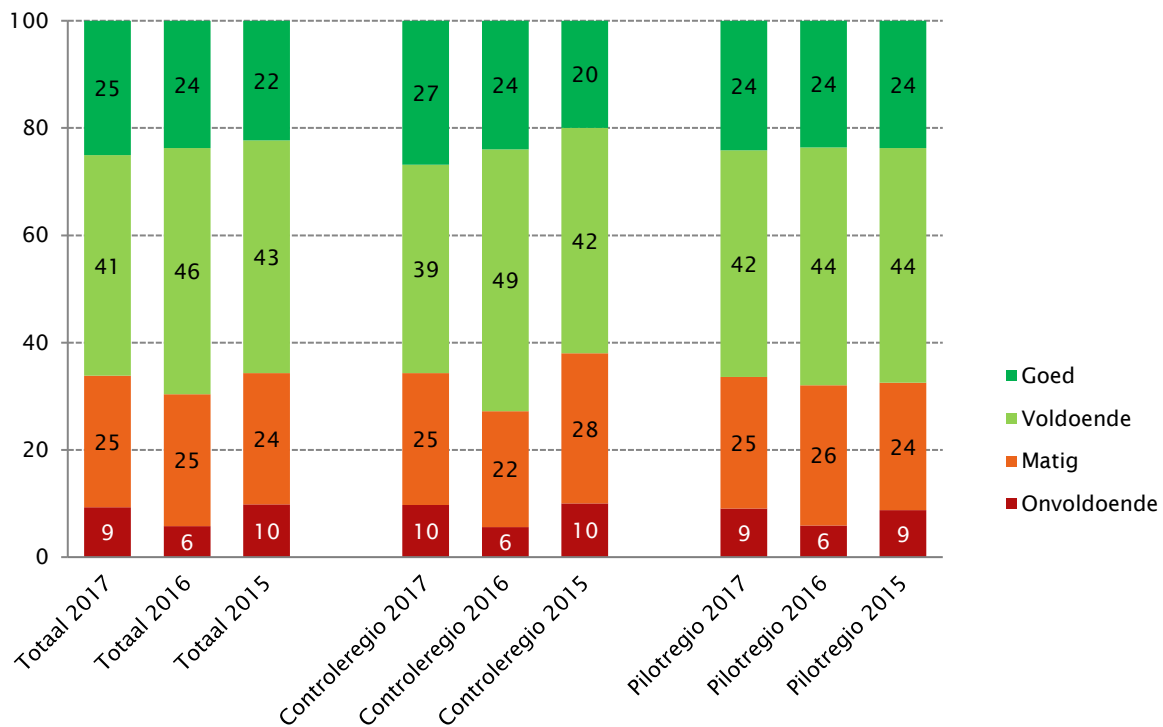
Bron: Mulier Instituut, Verenigingspanel 2015, 2016 en 2017

4.2 Verschil pilotregio en controleregio

Hoewel niet alle verenigingen direct betrokken zijn geweest bij de door NOC*NSF gehouden pilotprojecten in de regio, is de verwachting dat in de regio's waar de pilotprojecten hebben plaatsgevonden, verbeteringen te zien zijn. De bedoeling van de door NOC*NSF georganiseerde regionale, gemeentelijke en lokale sessies en de begeleidingstrajecten is dat de direct betrokken clubs meer open worden, en dat de open club-gedachte ook naar andere verenigingen in de regio overslaat. De projecten komen dus naar verwachting de hele regio ten goede.

Kijkend naar de ontwikkeling in de periode 2015-2017 tussen de regio's waar pilotprojecten hebben plaatsgevonden en de controleregio's waar geen projecten hebben plaatsgevonden, valt op dat er weinig sprake is van spillovereffecten. Zoals in figuur 4.8 weergegeven, is de organisatiekracht in de pilotregio's in de periode 2015-2017 licht gedaald (68% dat voldoende of goed scoort in 2015 naar 66% dat voldoende of goed scoort in 2017). De organisatiekracht is juist in de controleregio's verbeterd (van 62% dat voldoende of goed scoort in 2015 naar 66% in 2017).

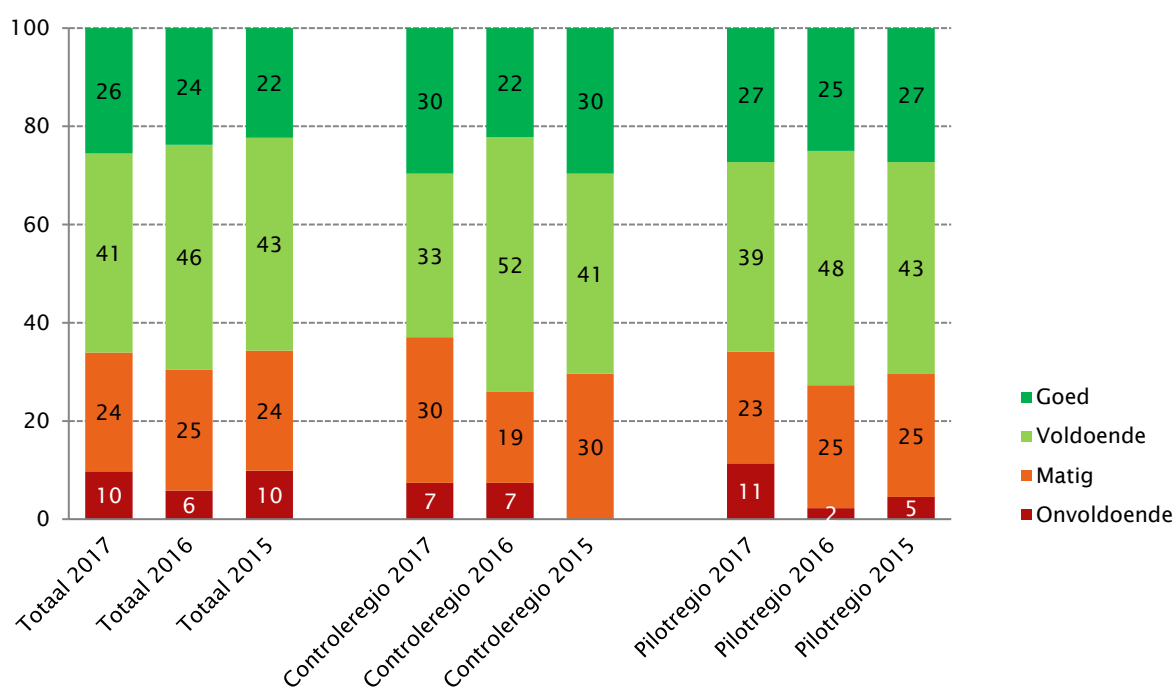
Figuur 4.8 Organisatiekracht naar deelname aan pilotprojecten per regio, 2015-2017 (2015, n=669; 2016, n=362; 2017, n=399) (in procenten)

Bron: Mulier Instituut, Verenigingspanel 2015, 2016 en 2017

Niet alle 399 verenigingen die hebben deelgenomen aan de meting in 2017, hebben ook de metingen in 2015 en 2016 ingevuld. Om de ontwikkeling in organisatiekracht specifiek te toetsen, is in figuur 4.9 de verandering in organisatiekracht weergegeven voor de 71 verenigingen die zowel de nul-, één- als tweemeting hebben ingevuld. Omdat de N voor deze groep verenigingen beperkt is, kan aan de percentages niet veel waarde worden gehecht. Kijkend naar de trend, valt op dat de ontwikkeling van de verenigingen die alle metingen hebben ingevuld niet sterk afwijkt van de totale meting weergegeven in figuur 4.8. De organisatiekracht voor de verenigingen in de pilotregio is licht verslechterd ten opzichte van 2015.

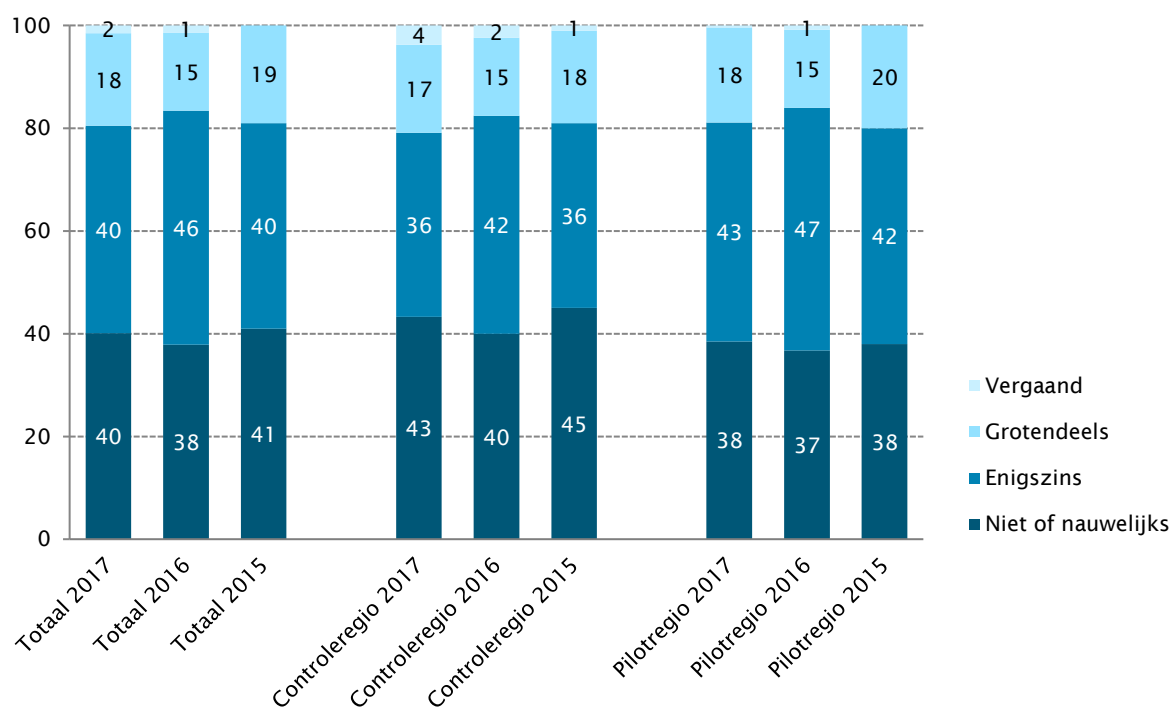
Figuur 4.9 Ontwikkeling organisatiekracht naar deelname aan pilotprojecten per regio, 2015-2017 (n=71) (in procenten)

Bron: Mulier Instituut, Verenigingspanel 2015, 2016 en 2017

Nog opvallender is dat de pilotprojecten ook op het gebied van open club-gedachte niet geleid hebben tot een verbetering. Uit figuur 4.10 blijkt dat de mate van open club-gedachte in de periode 2015-2017 in de pilotregio's niet gestegen is (van 20% dat een open club is in 2015 naar 19% in 2017). Ook hier heeft juist in de controleregio's een lichte verbetering plaatsgevonden (van 19% in 2015 dat een open club is naar 21% in 2017). Opvallend is dat de verenigingen die de open club-gedachte vergaand hebben ingevoerd niet in de pilotregio's liggen, maar in de controlegebieden.

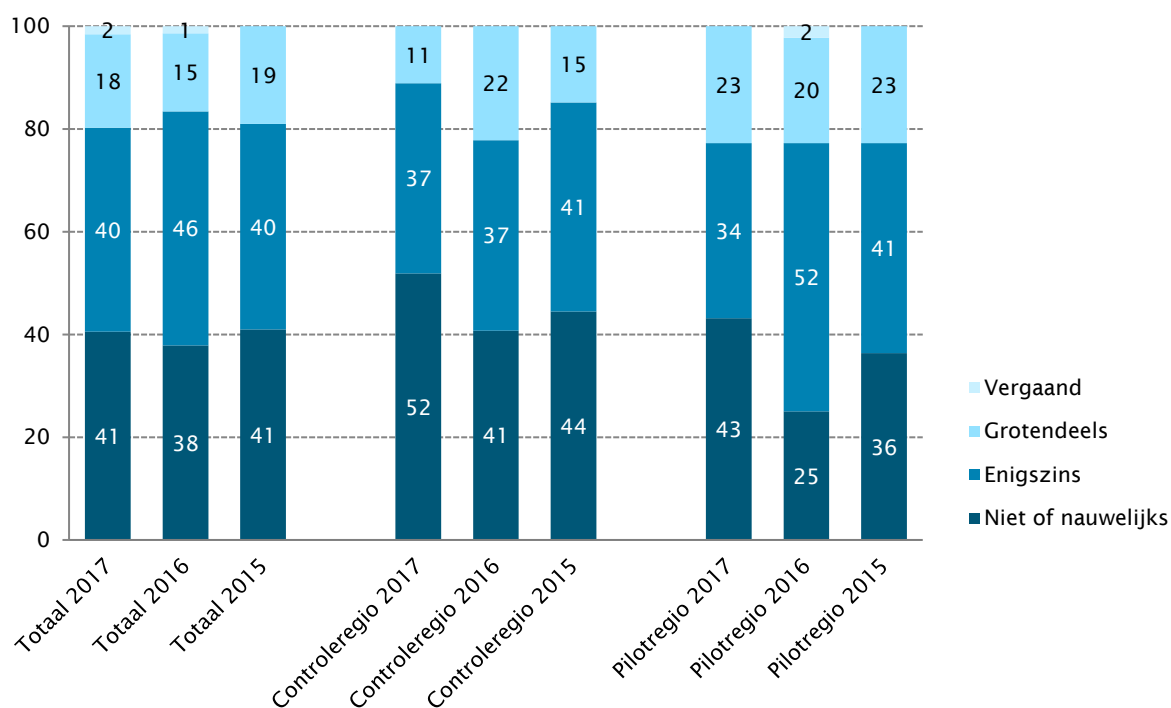
Figuur 4.10 Open club naar deelname aan pilotprojecten per regio, 2015-2017 (2015, n=669; 2016, n=362; 2017, n=399) (in procenten)

Bron: Mulier Instituut, Verenigingspanel 2015, 2016 en 2017

In figuur 4.11 is wederom een uitsplitsing gemaakt naar de verenigingen die zowel de nul-, één- als tweemeting hebben ingevuld. Ook hier kan vanwege de lage N niet veel waarde aan de percentages worden gehecht. Wel valt op dat ook bij deze uitsplitsing de verenigingen in de pilotregio's op het gebied van open club-gedachte in 2017 geen verbetering hebben ondergaan ten opzichte van 2015.

Figuur 4.11 Ontwikkeling open club naar deelname aan pilotprojecten per regio, 2015-2017 (n=71) (in procenten)

Bron: Mulier Instituut, Verenigingspanel 2015, 2016 en 2017

Kortom, de pilotprojecten in transitiegebieden, die vooral aan de open club-gedachte moesten bijdragen, hebben in de periode 2015-2017 niet geleid tot een verbetering van de organisatiekracht of de mate van open club-gedachte in de pilotregio's ten opzichte van de controleregio's.

4.3 Segmentering verenigingen

Wanneer de dimensies organisatiekracht en open club met elkaar worden gekruist, ontstaat een schema met vier kwadranten waarin verenigingen zijn in te delen (zoals ook te zien is in figuur 4.1). De vier kwadranten zijn te typeren als open clubs (rechtsonder), krachtige verenigingen (rechtsboven), kwetsbare verenigingen (linksboven) en kwetsbare open clubs (linksonder).

In de zes pilotregio's kan in 2017 geen enkele vereniging als een optimale open club worden beschouwd (figuur 4.13), die 'goed' scoort op beide indexen. 13 procent valt in het segment open clubs. Deze verenigingen scoren voldoende of goed op beide indexen. Dit is een vereniging met een krachtige organisatie die werkt vanuit het gedachtegoed van de open club. Dit is 4 procent lager dan in 2015 (zie figuur 4.12).

28 procent van de verenigingen scoort in 2017 zowel op organisatiekracht als open club onder de maat, de zogenaamde kwetsbare verenigingen. In 2015 was dit 30 procent. 5 procent (in 2015 3 procent) is te benoemen als kwetsbare open vereniging: een vereniging die een open cultuur heeft, maar onvoldoende organisatiekracht. 53 procent van de verenigingen behoort tot het segment krachtige verenigingen. Zij scoren voldoende tot goed op organisatiekracht, maar vervullen niet of nauwelijks een open club-functie in de pilotregio's. Dit is een lichte stijging ten opzichte van 2015 (50%).

Omdat in de pilots vooral de open club-gedachte wordt gestimuleerd, zou verwacht mogen worden dat in 2017 meer verenigingen doorgestroomd zouden zijn naar het segment 'open clubs'. Vooral vanuit het kwadrant 'krachtige verenigingen' zou doorstromen naar dat segment kunnen plaatsvinden. Deze verenigingen hebben een sterke basis aan organisatiekracht, die aangewend zou kunnen worden om de clubs meer open te laten staan voor hun omgeving. Dit is in de periode 2015-2017 echter niet gebeurd.

Figuur 4.12 Matrix organisatiekracht en open club in pilotregio's 2015 (n=415) (in procenten van verenigingen)

		Organisatiekracht totaal			
		Onvoldoende	Matig	Voldoende	Goed
		Kwetsbare verenigingen		Krachtige verenigingen	
		Open club totaal	Onvoldoende	5	10
Matig	4		11	18	10
Kwetsbare open clubs			Open clubs		
Voldoende	0		3	9	8
Goed	0		0	0	0

Bron: Mulier Instituut, Verenigingspanel 2015/2016

Figuur 4.13 Matrix organisatiekracht en open club in pilotregio's 2017 (N=265) (in procenten van verenigingen)

		Organisatiekracht totaal			
		Onvoldoende	Matig	Voldoende	Goed
		Kwetsbare verenigingen		Krachtige verenigingen	
		Open club totaal	Onvoldoende	6	12
Matig	2		8	22	10
Kwetsbare open clubs			Open clubs		
Voldoende	1		4	5	8
Goed	0		0	0	0

Bron: Mulier Instituut, Verenigingspanel 2017

In de zes controleregio's is een vergelijkbaar beeld te zien als in de pilotregio's, hoewel in 2017 in de controleregio 2 procent van de verenigingen als optimale open club te typeren is (figuur 4.15). In totaal valt 17 procent binnen het segment van de open club, dit is een lichte stijging ten opzichte van 2015 (14%) (figuur 4.14). Net als in 2015 is ongeveer een derde (31%) te typeren als kwetsbare vereniging. 3 procent valt in het segment kwetsbare open club. In 2015 was dit 6 procent. Ook in de controleregio's is ongeveer de helft (48%) van alle verenigingen een krachtige vereniging. Dit is vergelijkbaar ten opzichte van 2015 (49%). Opvallend is dat ondanks het ontbreken van directe stimulering van de open club-gedachte, verenigingen in de controlegroep wel doorstromen naar het segment 'open clubs', terwijl dit in de pilotregio's niet is gebeurd.

Figuur 4.14 Matrix organisatiekracht en open club in controleregio's 2015 (n=254) (in procenten van verenigingen)

		Organisatiekracht totaal			
		Onvoldoende	Matig	Voldoende	Goed
		Kwetsbare verenigingen		Krachtige verenigingen	
Open club totaal	Onvoldoende	6	15	19	5
	Matig	3	8	16	9
	Kwetsbare open clubs		Open clubs		
	Voldoende	1	5	7	6
	Goed	0	0	0	1

Bron: Mulier Instituut, Verenigingspanel 2015/2016

Figuur 4.15 Matrix organisatiekracht en open club in controleregio's 2017 (n=134) (in procenten van verenigingen)

		Organisatiekracht totaal			
		Onvoldoende	Matig	Voldoende	Goed
		Kwetsbare verenigingen		Krachtige verenigingen	
Open club totaal	Onvoldoende	7	13	14	9
	Matig	1	10	16	9
	Kwetsbare open clubs		Open clubs		
	Voldoende	1	2	7	7
	Goed	0	0	1	2

Bron: Mulier Instituut, Verenigingspanel 2017

4.4 Volatiliteit

Processen van individualisering en commercialisering kunnen leiden tot consumentistische neigingen onder leden van verenigingen (Van der Roest, 2015). Vooral de transitieregio's die met bevolkingsgroei te maken hebben, kunnen te maken krijgen met 'shoppende leden'. Omdat in groeiregio's veel keuze in het aantal verenigingen is, bestaat het gevaar dat leden zich gemakkelijk aan- en afmelden bij een vereniging en weinig binding met de vereniging ontwikkelen. Dit kenmerk van consumentisme staat in de wetenschappelijke literatuur bekend als 'volatiliteit' (Steen-Johnsen & Enjolras, 2011), oftewel: beweeglijkheid of vluchtigheid. In de vragenlijst hebben wij dit kenmerk gemeten door te vragen naar het aantal aan- en afmeldingen in een sportseizoen. In tabel 4.1 worden de cijfers per regio gepresenteerd. Hieruit blijkt dat de groeiregio's inderdaad te maken hebben met de hoogste volatiliteit, een teken van de grotere keuzevrijheid in deze regio's. Volatiliteit blijkt echter niet alleen in groeiregio's voor te komen. Ook regio Maastricht-Mergelland, één van de krimpgebieden, kent een groot aantal aan- en afmeldingen.

Kijkend naar de ledentalontwikkeling in de transitiegebieden, valt op dat het niet de krimpgebieden zijn die in 2017 meer af- dan aanmeldingen hebben gehad. De vier regio's die in 2017 met ledendaling te maken hebben gehad, zijn de anticipeerregio's Goeree-Overflakkee, Midden-Limburg, de Hoeksche Waard en groeiregio Almere. Met name in de anticipeerregio Hoeksche Waard valt het hoge percentage afgemelde leden ten opzichte van het percentage nieuwe aanmeldingen op. Er lijkt echter vooralsnog geen sprake te zijn van een structurele terugloop in het ledenaantal in deze regio's. In geen van de regio's is het ledental zowel in 2017 als in 2015 gedaald.

Tabel 4.1 Gemiddeld aantal aan- en afmeldingen in het afgelopen seizoen per transitieregio in 2015 en 2017 (2015, n=669; 2017, n= 399) (in procenten ten opzichte van het totale ledenbestand)

	2017		2015	
	Aanmeldingen	Afmeldingen	Aanmeldingen	Afmeldingen
Achterhoek (krimp)	9	9	8	8
Noordoost-Friesland (anticipeer)	12	9	9	8
Noordwest-Friesland (anticipeer)	10	8	9	8
Goeree-Overflakkee (anticipeer)	10	11	11	9
Kop van Noord-Holland (anticipeer)	11	10	8	10
Oost-Drenthe (anticipeer)	10	10	10	11
Midden-Limburg (anticipeer)	10	12	11	11
Hoeksche Waard (anticipeer)	5	9	12	11
Maastricht-Mergelland (krimp)	15	13	11	12
Walcheren (anticipeer)	12	9	9	13
Amersfoort (groei)	18	12	12	13
Almere (groei)	12	14	13	13

5. Leefbaarheid in transitieregio's

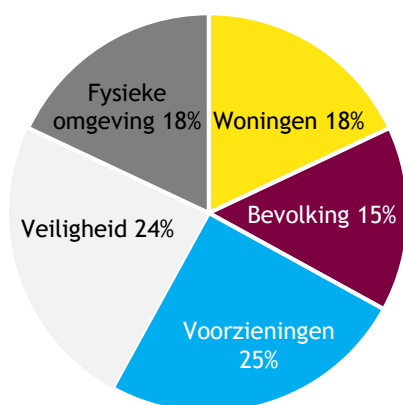
Naast de positieve effecten die vitale sportverenigingen kunnen hebben op de sportparticipatie, en daarmee mogelijk op de gezondheid van sporters, is een voldoende aanbod van verenigingsactiviteiten ook van belang voor de leefbaarheid in een kern. Zeker in krimp- en anticepeerregio's geldt dat aan sport een belangrijke rol wordt toegeschreven met betrekking tot leefbaarheid (Hoekman & Van der Bol, 2014). De relatie tussen het aanbod van sportvoorzieningen en leefbaarheid is echter lang niet altijd evident en het is van belang dat, vanuit het oogpunt van leefbaarheid, er een goede match is tussen een sportvereniging en de inwoners van een bepaalde regio (Hoekman et al., 2015). Hoekman et al. benadrukken in hun rapport dat sportverenigingen gerekend kunnen worden tot de belangrijkste voorzieningen in krimp- en anticepeerregio's, omdat zij in grote mate uitgaan van zelforganisatie. Daardoor bestaan ze vaak langer dan andere voorzieningen en zijn zij vaak de laatste voorziening die een dorp 'bij elkaar kan houden' en van een identiteit kan voorzien.

Voor dit onderzoek worden de effecten van de pilotprojecten gemonitord met behulp van de Leefbaarometer (Ministerie van Binnenlandse Zaken, z.j.) Het monitoren van de leefbaarheid van de verschillende anticepeerregio's met behulp van de Leefbaarometer is niet zonder haken of ogen. Het voorzieningenniveau is slechts een onderdeel van de totale leefbaarheidsscore. De score ontwikkelt zich bovendien langzaam en is meer gericht op grootstedelijke problematiek, waardoor plattelandsregio's over het algemeen beter scoren (Hoekman et al., 2015). Niettemin geeft de score op de Leefbaarometer een aardig inzicht in de ontwikkeling van de leefbaarheid in de verschillende regio's.

Leefbaarheid wordt gedefinieerd als 'de sociale cohesie, de veiligheid en de fysieke kwaliteit van de woonomgeving' (De Hart, Knol, Maas-de Waal & Roes, 2002). In de Leefbaarometer wordt daarbij aandacht geschonken aan de woningvoorraad, fysieke omgeving, voorzieningen, bewoners en veiligheid (Leidemeijer et al., z.j.). Het voortbestaan van het (sport)verenigingsleven kan invloed hebben op meerdere van deze indicatoren. Niet alleen maken sportvoorzieningen deel uit van het brede voorzieningenniveau van een regio, maar het kan (indirect) ook effect hebben op de andere dimensies.

De score van de Leefbaarometer is een samengestelde score van een wijk/gemeente/regio op de vijf dimensies die in de vorige alinea naar voren kwamen. De verschillende dimensies hebben daarbij niet allemaal hetzelfde gewicht, maar verschillen qua aandeel (zie figuur 5.1).

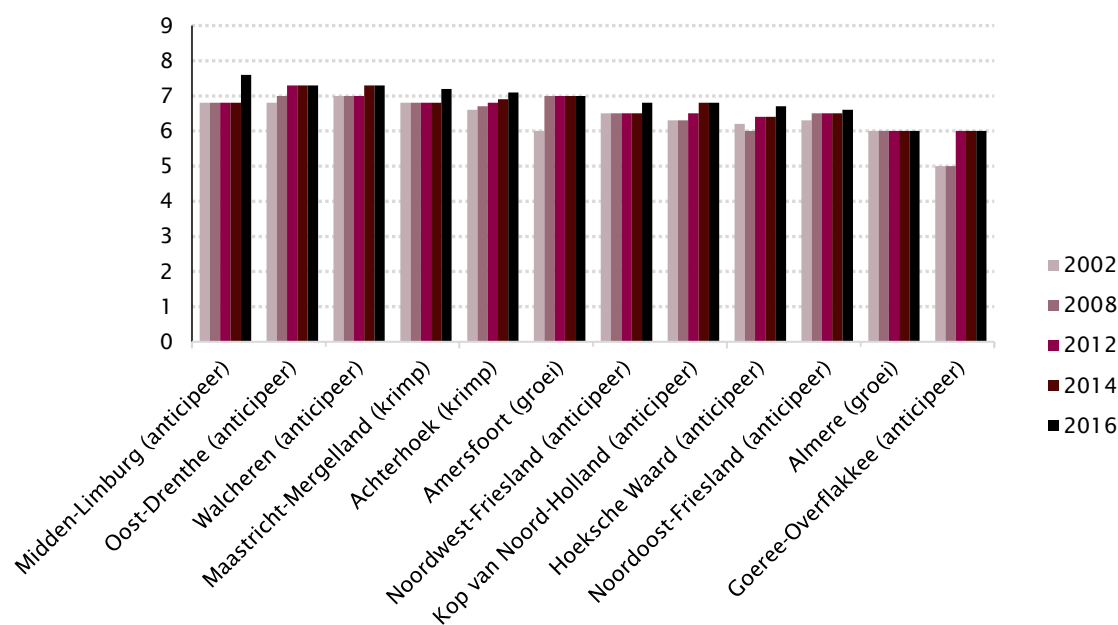
Figuur 5.1 Gewicht dimensies Leefbaarometer (in procenten)

Bron: Ministerie van Binnenlandse Zaken/Leefbaarometer, 2015

De score op de Leefbaarometer loopt van 1 tot en met 9, waarbij '1' staat voor zeer onvoldoende en '9' voor uitstekend. Gemiddeld genomen ligt de leefbaarheid in Nederland op de grens van ruim voldoende en goed (tussen de zes en zeven in figuur 5.2¹). De leefbaarheid van de twaalf transitieregio's ligt daarmee over het algemeen hoger, zeker in de laatste jaren. Midden-Limburg heeft in 2016 de hoogste score, terwijl Amersfoort en Goeree-Overflakkee in de periode 2002-2016 de grootste ontwikkeling hebben doorgemaakt. Alleen Almere en Goeree-Overflakkee scoren op leefbaarheid lager dan het Nederlands gemiddelde.

Figuur 5.2 Ontwikkeling leefbaarheid in transitieregio's, 2002-2016

Bron: Ministerie van Binnenlandse Zaken/Leefbaarometer, 2017

Doordat transitieregio's over het algemeen bovengemiddeld scoren op leefbaarheid, lijkt het leefbaarheidsniveau weinig overlap te vertonen met de beneden gemiddelde sportparticipatie en organisatiekracht van de transitieregio's. Daarmee lijken de bedenkingen van Hoekman et al. (2015) ook voor dit onderzoek te gelden. Zij brachten naar voren dat er geen een-op-eenrelatie zichtbaar is tussen leefbaarheid en het aanbod van voorzieningen, omdat leefbaarheid wordt veroorzaakt door veel meer factoren dan voorzieningen alleen.

¹ Meer informatie over het Nederlands gemiddelde is niet beschikbaar.

6. De rol van sportverenigingen in het sociale domein

Eén van de ambities in de pilotprojecten die door NOC*NSF worden uitgevoerd, is door de open club-gedachte samenwerking tussen lokale partners te stimuleren en de sportvereniging hiermee een grotere maatschappelijke rol te laten innemen. In dit hoofdstuk wordt op basis van focusgroepen en (telefonische) interviews in kaart gebracht hoe maatschappelijke partners aankijken tegen de rol van de sportvereniging in de regio en of deze trajecten de rol van die sportverenigingen in het lokale speelveld hebben veranderd. Bijlage 3 bevat een overzicht van de gesprekken en onderwerpen die zijn besproken.

De betekenis van (georganiseerde) sport voor maatschappelijke partners

De maatschappelijke organisaties die hebben meegedaan aan de pilotprojecten van NOC*NSF zien duidelijk de meerwaarde van sport en bewegen voor hun doelgroepen. De meerwaarde van sport en bewegen verschilt sterk per maatschappelijke organisatie die participeert in de pilotprojecten. Voor zorg- en welzijnsorganisaties is beweging *an sich* goed voor de gezondheid van hun cliënten, maar ligt de meerwaarde van sport in het laten participeren van cliënten in de bredere maatschappij. Dit betekent dat zij graag samenwerken met sportverenigingen, omdat deze een ontmoetingsplaats zijn: “Wat je beoogt is dat ze op andere plekken komen, dat ze participeren in de samenleving” (Leger des Heils, Almere). Het laten sporten van speciale doelgroepen wordt dan ook door de maatschappelijke partners als middel gezien en niet als een op zichzelf staand doel. “Sport en bewegen kan worden ingezet als middel voor veel meer maatschappelijke effecten dan alleen gezondheidsbevordering” (Sportservice Den Helder, Julianadorp). Als de meerwaarde enkel in het laten bewegen van doelgroepen zou liggen, zouden maatschappelijke organisaties zelf bewegingstrajecten starten en zou met sportverenigingen geen alliantie gezocht hoeven te worden.

Vanuit deze visie zijn maatschappelijke partners met behulp van de pilotprojecten van NOC*NSF samenwerkingsverbanden met sportverenigingen aangegaan. Zo is in de Achterhoek door verschillende maatschappelijke organisaties en sportverenigingen het vluchtelingenproject ‘Samen Doetinchem’ gestart op basis van de constatering dat de statushouders in de regio eenzaam waren. “De insteek is dat statushouders gaan participeren door allerlei activiteiten. We hebben projecten opgezet met sporten, want sport verbindt” (Graafschapscollege ROC, Achterhoek). In Den Helder is het doel van het project ‘Julianadorp in beweging’ dat 65-plussers in de regio in beweging komen en blijven. Het participeren in een sportvereniging wordt hierbij belangrijk gevonden met het idee dat hoewel de zorginstellingen over voldoende kennis en kunde beschikken, niet alles gemedicaliseerd moet worden. “Het is juist leuk om een jong dementerende gewoon met de sportvereniging mee te laten gaan naar het zwembad in plaats van met de duofiets en de bewegingsagoog” (Zorgorganisatie, Julianadorp).

In Almere zijn allianties tussen zorginstellingen en sportverenigingen tot stand gekomen met als doel maatschappelijke activiteiten te organiseren voor specifieke doelgroepen zoals verstandelijk gehandicapten en cliënten van het Leger des Heils. Opvallend is dat dit juist gebeurt op de momenten waarop ook de andere leden van sportverenigingen actief zijn. Terwijl veel (gemeentelijk) beleid zich richt op het benutten van leegstaande accommodaties door specifieke doelgroepen overdag te laten sporten, heeft men er in Almere voor gekozen dit niet te doen: “Wij bieden sport en beweging in de vrijetijd aan, niet overdag. Want bewegen is een middel, maar niet het doel” (Zorgorganisatie Triade, Almere).

Een ander type project richt zich meer op de sociale functie van de sportvereniging voor dorpsbewoners. In Kollumerzwaag is de Open Dorp-groep opgezet waarin de buurtvereniging, het

dorpshuis en verschillende sportverenigingen bij elkaar komen met als doel de sociale cohesie in het dorp te vergroten. Door regelmatig met elkaar te overleggen, af te stemmen en zaken vanuit een ander perspectief te bekijken, is het doel om een sterkere gemeenschap met een solide basis aan vrijwilligers neer te zetten. “We willen voorkomen dat sportverenigingen concurreren om dezelfde vrijwilligers” (Dorpshuis, Kollumerzwaag). Bij de Bengel Beweegt in Nederweert is het doel om de traditionele sportparken te transformeren naar buurtparken die dé sociale ontmoetingsplaatsen van Nederweert moeten worden. De inzet is om zowel de accommodaties als het aanbod meer aan te laten sluiten bij de behoeften van de maatschappelijke partners en de buurt. In beginsel zijn sportverenigingen, de basisschool en de kinderopvang een samenwerkingsverband gestart, maar inmiddels hebben partners vanuit allerlei werkvelden aansluiting gezocht. “Met als gedachte hoe we door samenwerking sterker staan en hoe we de accommodaties beter kunnen benutten” (Sportvereniging, Nederweert).

Ondanks dat de maatschappelijke partners die aan de projecten hebben meegedaan overtuigd lijken te zijn in de waarde van sport, blijkt dit niet altijd breed binnen hun organisaties te worden gedragen. “Zorg en welzijn denkt van nature zelden aan sport, er is geen natuurlijke verbinding. Daar kan veel gewonnen worden” (Sportvereniging, de Achterhoek). Ook in Almere kost het medewerkers van zorg- en welzijnsorganisaties de nodige overtuigingskracht om intern draagvlak te bereiken. “Bij onze organisatie komt er geen geld voor binnen. Wij zijn op de achtergrond, we moeten ook laten zien dat we dit allemaal doen” (Zorgorganisatie, Almere). “Het is een zeer moeizaam proces om allerlei redenen. Dus niet alleen zijn de cliënten moeilijk, dat weten we. Maar ook het groene licht krijgen binnen de organisatie” (Leger des Heils, Almere).

Kortom, de maatschappelijke partners die deelgenomen hebben aan de pilotprojecten van NOC*NSF doen dit op basis van een duidelijke visie over het belang van sportverenigingen in het sociale domein. Sport en bewegen wordt als middel ingezet om specifieke doelgroepen te laten participeren in de maatschappij. Echter, in verspreiding van deze visie binnen maatschappelijke organisaties kan nog een slag worden geslagen. Op dit moment zijn ‘trekkers’ binnen de maatschappelijke organisaties van groot belang. De afhankelijkheid van personen is vaak te groot en de inzet van de organisaties zou beter verankerd moeten worden binnen de organisaties. Buurtsportcoaches die een integrale rol spelen in het verbinden van zorg en sport kunnen hierin van grote betekenis zijn (vgl. Leenaars, 2017).

De betekenis van maatschappelijke betrokkenheid voor sportverenigingen

Ook sportverenigingen zien meerwaarde in het oppakken van een maatschappelijke rol. “Als je een combinatie kunt aangaan met andere verenigingen of scholen of noem maar op, dan kun je toch weer wat mensen werven en binnen boord houden of krijgen” (Sportvereniging, Nederweert). “Een open club vergroot de binding met leden, binding met de buurt, het verbetert het imago van de club en trekt andere sponsors aan” (Sportvereniging, de Achterhoek).

Hoewel de sportverenigingen die meedoen aan de pilotprojecten overtuigd lijken te zijn van de meerwaarde van het zijn van een open club, geven maatschappelijke partners aan dat dit niet een dominante of wijdverspreide visie onder sportverenigingen is. “Wij zien de meerwaarde voor sport en sociaal domein wel, maar de meeste sportverenigingen zijn nog niet zover om ‘groot’ te denken. Die moeten eerst nog wennen aan de gedachte van ‘oh, maar ik heb ook nog een buurman, misschien kunnen we samen wat organiseren’” (Sportservice Den Helder, Julianadorp). “Verandering is altijd spannend. Het is dan best moeilijk om iedereen met de neuzen dezelfde kant op te krijgen” (Sportvereniging, Nederweert). Regelmatig wordt van maatschappelijke partners overtuigingskracht

gevraagd om verenigingen de meerwaarde van een maatschappelijke rol te laten zien. “Als ik er tien aanbied en er lukt er één, dan is dat magistraal” (Leger des Heils, Almere).

Naast een gebrek aan inzicht over wat het zijn van een open club de sportverenigingen kan opleveren, geven maatschappelijke partners aan dat lang niet alle sportverenigingen een maatschappelijke rol op zich kunnen nemen. “Soms moet je accepteren dat verenigingen ‘achter’ zullen blijven en alleen hun eigen ding blijven doen” (Sportservice Den Helder, Julianadorp). Volgens de regiomanager van Sportservice Den Helder is het voor succesvolle projecten essentieel om vooraf in kaart te brengen of de sportvereniging in staat is om een maatschappelijke rol op zich te nemen, oftewel: “heeft de interne organisatie goed voor elkaar en wil zich maatschappelijk inzetten” (Sportservice Den Helder, Julianadorp). Dit betekent dat bij projecten in eerste instantie gefocust moet worden op verenigingen die goed scoren op vitaliteit. “Daar zit energie en die kunnen andere verenigingen vertellen en laten zien wat het oplevert” (Sportservice Den Helder, Julianadorp). “Als het bestuur niet draait en er geen visie is, kom je ook niet tot open club. Dan worden kansen niet gepakt” (Zorgorganisatie, de Achterhoek). Het hebben van een visie, structuur en de durf tot vernieuwing worden hierbij door maatschappelijke organisaties als minimale vereisten verondersteld. “Er moet wel een zekere structuur zijn. Al gaat het over dat er vaste vrijwilligers zijn die mensen opvangen die weten waar het over gaat” (Leger des Heils, Almere). “Sommige verenigingen kunnen die omslag maken. De oude, traditionele sportbestuurders hebben het daar moeilijker mee” (Zorgorganisatie, Julianadorp).

Naast capaciteiten is de wil om maatschappelijk actief te zijn essentieel om een succesvolle open club te zijn. Ook dit aspect is niet alom aanwezig bij sportverenigingen. “Die fietsclub die zag dat helemaal niet zitten. Die hadden zoiets van: jeetje daar kunnen we onze leden niet mee opzadelen. Wij komen lekker om te fietsen en hebben geen zin in al dat gedoe” (Leger des Heils, Almere). Ook door de verenigingen in de Achterhoek wordt aangegeven dat het zijn van een open club moet passen bij de cultuur van de vereniging. “DZC is altijd een hele open club geweest, alles wordt geaccepteerd en daarom hebben we de keus gemaakt een open club te zijn die midden in de samenleving staat” (Sportvereniging, de Achterhoek). Belangrijk hierbij is dat de cultuur van een vereniging een samensmelting is van zowel de opvattingen van leden als het bestuur en dat dit niet gezocht moet worden in slechts één van de twee. “Het bestuur is altijd de eerste die om tafel zit, die zijn altijd wel enthousiast. En dan wordt dat op de ledenvergadering besproken dat ze [het bestuur] mensen met een verstandelijke handicap training willen gaan geven en bij de club willen laten komen. En je ziet de leden dan van ‘oh, oh, ik kom eigenlijk hier om lekker te lopen’” (Zorgorganisatie, Almere). Maar ook andersom is het belangrijk dat een open cultuur bestuurlijk verankerd is. “Het idee kan in de vereniging ontstaan, maar het moet gedragen worden door het bestuur” (Sportvereniging, de Achterhoek). Soms ligt de reden van verenigingen om maatschappelijk betrokken te zijn niet in een open cultuur, maar in het imago dat een vereniging wil opbouwen. Projecten zijn dan symbolisch, oppervlakkig en niet gericht op het helpen van specifieke doelgroepen. “Maar het was ook van kijk ons” (Leger des Heils, Almere). Maatschappelijke partners moeten hiervoor beducht zijn omdat het doelgroepen kan schaden. “En dat kennen onze cliënten, dat er iets komt en weer voorbij gaat. Dus daar moet je voor waken, dat er weer zo’n mislukking komt” (Leger des Heils, Almere).

Kortom, voor veel sportverenigingen is de meerwaarde van het innemen van een maatschappelijke rol minder algemeen aanwezig dan bij maatschappelijke partners. Algemeen begrip van de meerwaarde van de open club lijkt bij sommige sportverenigingen te ontbreken. Een groot gedeelte blijkt niet in staat te zijn tot succesvolle en duurzame samenwerkingsverbanden vanwege een gebrek aan capaciteiten en open cultuur. Daarnaast ligt het gevaar van symbolische samenwerking op de loer. Voor de groep

verenigingen die wel vanuit een gestructureerde visie en met draagvlak onder de leden richting een open club werkt, zijn echter voldoende mogelijkheden om zich te ontwikkelen.

De invloed van de omgeving

De subsidie die voor de pilotprojecten van NOC*NSF beschikbaar is gesteld, is gebaseerd op het besef dat de veranderingen in de transitiegebieden tot problemen kunnen leiden in het accommodatiegebruik, kaderproblematiek en de betaalbaarheid van de sport. Bewustzijn over ligging in een transitiegebied lijkt van invloed te zijn op het aangaan van samenwerkingsverbanden door sportverenigingen. “Krimp is overstijgend aan de sportvereniging” (Gelderse Sport Federatie, de Achterhoek) en “nu komt langzaamaan het besef dat ze wat moeten” (Sportservice Den Helder, Julianadorp). “Overdag zie je wel mensen tennissen, maar naar de toekomst toe moet je toch proberen om het ledenaantal stabiel te houden” (Sportvereniging, Nederweert). Het besef zit met name in het ervaren van vergrijzing en ledendaling. “Verenigingen moeten meegaan met die ontwikkeling. Er zijn meer ouderen” (Sportservice Doetinchem, de Achterhoek). “Terugloop van leden wordt nu een probleem omdat verenigingen te klein worden” (Zorgorganisatie, Den Helder). “Aantal jeugdleden neemt elk jaar wel iets af en dat baart zorgen voor de toekomst” (Sportvereniging, Nederweert). Krimp betekent vaak ook dat het lastiger is voor verenigingen om voldoende vrijwilligers te vinden. “Door de krimp merken we dat verenigingen te maken hebben met schaarste in het aantal vrijwilligers dat in het gebied beschikbaar is” (Dorpshuis, Kollumerzwaag).

Kijkend vanuit het perspectief van de maatschappelijke organisaties speelt context ook een rol. Daar waar in een wijk ook buurt- of wijkcentra bestaan, is de noodzaak om een sportvereniging te betrekken minder groot. “Kleine kernen waar nog één sportvereniging zit, en die valt om, dan trekt het sociaal instrument uit zo’n kern weg. En daar is die noodzaak wellicht veel hoger om wel die sportvereniging te ondersteunen en die maatschappelijke rol meer op te pakken, omdat je anders de binding in het dorp verliest omdat er niets anders meer is” (Zorgorganisatie, Julianadorp).

Ook de mate van saamhorigheid in de regio en bekendheid met elkaar lijkt een rol te spelen. “Er is wel een goed wij-gevoel in Julianadorp” (Sportservice Den Helder, Julianadorp). In Doetinchem wordt aangegeven dat saamhorigheid ook ontstaat door bekendheid met elkaar. “Wat hier in Doetinchem echt anders is, is dat men elkaar kent. Als er een idee is, zit je heel snel om tafel” (Scholengemeenschap, de Achterhoek). Maar dat de regio al een geschiedenis of cultuur heeft waarin wordt samengewerkt, is niet noodzakelijk. Zo was de samenwerking tussen de sportverenigingen in Den Helder minimaal voordat het pilotproject van start ging. “Het zijn nu vaak op zichzelf staande clubjes, met eigen besturen, eigen kantine, eigen aanbod” (Zorgorganisatie, Julianadorp).

Kortom, besef dat sportverenigingen zich in transitiegebieden bevinden waardoor het bestaansrecht van de vereniging in gevaar kan komen, lijkt van invloed te zijn op de rol die sportverenigingen in de regio op zich nemen. Naast krimp kan ook een succesvolle sportvereniging in de regio een bedreigend effect voor een sportvereniging hebben. Zij kunnen daarmee een versterkend effect hebben op de verminderde instroom bij andere verenigingen. Sportverenigingen vissen allemaal in dezelfde vijver als het gaat om het binden van leden en vrijwilligers. Sportverenigingen werken veelal samen vanuit het idee dat samenwerkingsverbanden meer leden kunnen opleveren en vanwege de efficiëntie die behaald kan worden op het gebied van vrijwilligersbeleid. “Dat je elkaar niet als concurrenten ziet, maar dat je de aanvulling ziet” (Sportvereniging, Nederweert) en “dat je dingen samen organiseert en je niet op elkaars vrijwilligers aast” (Dorpshuis, Kollumerzwaag).

Open club beperkingen en vervolg

Maatschappelijke partners zien dat sportverenigingen die aan de trajecten meedoen een belangrijke rol spelen in het sociaal domein. Door de pilottrajecten worden speciale doelgroepen zoals ouderen, jongeren, verstandelijk beperkten en thuis- en daklozen de kans geboden om in de maatschappij mee te draaien en uit hun sociaal isolement te stappen. Daarnaast, omdat bij verenigingen nog weinig sprake is van een open cultuur, gelden de trajecten als inspiratiebron voor andere organisaties in de regio. “Dit project heeft wel een vlekwerking, er sluiten steeds meer aan bij Samen Doet inchem” (Gelderse Sport Federatie, de Achterhoek). Echter, maatschappelijke partners geven op basis van hun ervaringen met de projecten een aantal factoren aan die de rol van sportverenigingen in het sociaal domein beperken.

Cultuuromslag

Maatschappelijke partners geven aan dat programma's niet gericht zijn op een cultuurverandering bij verenigingen. Programma's zijn specifiek gericht op het verbeteren van sportaanbod voor een bepaalde doelgroep, en niet om een open cultuur bij sportverenigingen te bewerkstelligen: “Bij Sportimpuls weet je, nou ik moet 2 á 3 keer per week een G-programma rond voetbal hebben, maar er zijn natuurlijk veel meer mensen met bagage die dat misschien ook wel zouden willen. En daar ook heel moeilijk of niet komen en daar staan ze helemaal niet bij stil. Er vindt geen transfer plaats van opvattingen en gedachten” (Leger des Heils, Almere). Dit betekent dat de maatschappelijke rol van sportverenigingen over het algemeen niet verder gaat dan het faciliteren van sport voor de doelgroepen, afgesproken in de programma's. Een overtuiging dat sportverenigingen meer kunnen doen ontbreekt vaak, waardoor de maatschappelijke rol van sportverenigingen beperkt blijft.

Borging

Om in het sociale domein van betekenis te zijn, dient aandacht voor speciale doelgroepen langdurig van aard te zijn. “Als je je als vereniging committeert aan onze populatie, dan zit je daaraan vast” (Leger des Heils, Almere). Echter, de borging van projecten binnen sportverenigingen die ervoor zorgt dat sportverenigingen zich niet enkel incidenteel maatschappelijk inzetten, ontbreekt nu vaak. “Je hebt tijd nodig om in jouw vereniging een structuur neer te zetten om daarna als de jongens weer komen, ze daar kunnen blijven” (Zorgorganisatie, Almere). “Elk initiatief heeft geen kans van slagen als je er niet iets van een structuur in biedt, een soort van methode die door mensen gevolgd kan worden” (Leger des Heils, Almere). Maar zowel de verenigingen als de maatschappelijke partners geven aan dat dat op dit moment erg moeilijk is. “Om het programma te verankeren, dat is heel moeilijk. Elk jaar moet het geld weer losgekregen worden” (Zorgorganisatie, de Achterhoek). “Het mooiste zou zijn dat de gemeente ziet dat we een bewezen project zijn en een jaarlijks budget geeft. Dan kunnen we het nog verder uitrollen en nog meer mensen bedienen” (Gelderse Sport Federatie, de Achterhoek). “Als ik kijk hoe het nu bij ons zit, we hebben die borging wel beschreven want dat moet bij die Sportimpulsaanvragen, dat er in ieder geval een aantal mensen moet doorstromen naar een sportclub, dat ze contributie kunnen betalen, dat ze een aantal taken of dingen doen, maar dat gaat heel moeizaam en dat wordt ook niet goed gestuurd” (Leger des Heils, Almere). Ook de procesbegeleiding kan hierbij een grotere rol spelen door meer concrete afspraken te maken. “Onder de huidige omstandigheden is het gedoemd dat iedereen zijn eigen weg gaat. Maar als je meer afsprekt, een soort van traject, dan is het anders volgens mij” (Leger des Heils, Almere). “Het moet gevolgd blijven worden. We hebben dát afgesproken, wát is er mee gebeurd? (Leger des Heils, Almere). Belangrijk voor het innemen van een maatschappelijke rol is dus dat projecten structureel zijn. “Als iets niet goed gaat, wel blijven doorgaan en opnieuw proberen” (Sportvereniging, de Achterhoek).

Professionele krachten

Sportverenigingen bestaan voornamelijk uit vrijwilligers die veelal de tijd, kennis en kunde missen om speciale doelgroepen te bieden wat ze nodig hebben. “Die werkzaamheden die diegene vervult, die kan je niet aan een vrijwilliger overlaten, dat is veel te zwaar” (Zorgorganisatie, Almere). Het aanstellen van professionele krachten wordt door maatschappelijke partners als vereiste genoemd. “Als bestuur moet je het lef hebben om te investeren. Met alleen vrijwilligers lukt het niet. Dus ook betaalde krachten inhuren” (Gelderse Sport Federatie, de Achterhoek). “Dat je bij elke vereniging iemand hebt die zich daar voor inzet en dat overziet en dat aanjaagt. Als je dat niet doet, dan kun je dat vergeten” (Leger des Heils, Almere). Daarnaast wordt aangegeven dat professionals vanuit de zorg ingezet moeten worden die de brug slaan naar de sport en niet andersom zoals nu voornamelijk het geval is. “Je moet kijken vanuit de zorg. De zorg dient de mens meer dan de sport. En als je geld neerlegt bij de sport, betekent het niet dat het bij de mensen komt” (Zorgorganisatie, Almere). “Iemand vanuit de zorg neemt de mensen bij de hand en neemt ze mee naar de vereniging. Daarnaast neemt hij de organisatie op zich en brengt hij expertise mee naar de vereniging. De vereniging hoeft dan alleen nog maar te zorgen voor vrijwilligers” (Zorgorganisatie, Almere).

7. Slotbeschouwing

In deze laatste rapportage van het project 'Sport in transitieregio's' is de balans opgemaakt. Aan de hand van de sportparticipatie, de organisatiekracht, het open club-gehalte en de leefbaarheid in twaalf transitiegebieden in Nederland is in kaart gebracht hoe de sport, in het bijzonder de sportvereniging, zich in twaalf transitiegebieden ontwikkelt. Dit rapport biedt daarmee een nader antwoord op vragen met betrekking tot het belang van sportverenigingen voor de leefbaarheid in deze gebieden. Naar aanleiding van vragen van mevrouw Bruins Slot (CDA) in de Tweede Kamer kwam dit onderwerp op de (onderzoeks)agenda. Hoekman et al. (2015) concludeerden eerder dat sportverenigingen in krimp- en anticiperregio's nog goed vertegenwoordigd zijn, maar dat door veranderende omstandigheden de vraag 'hoe staan sportverenigingen in krimp- en anticiperregio's ervoor?' actueel blijft. Ook voor de groeiregio's is het relevant om hun positie in de veranderende samenleving scherp in het oog te houden.

Directe aanleiding voor deze rapportage zijn de pilotprojecten die NOC*NSF in zes transitieregio's heeft uitgevoerd. Het Mulier Instituut heeft gepoogd de onderliggende succes- en faalfactoren in kaart te brengen. Deze rapportage biedt dan ook een meer cijfermatige blik op de ontwikkeling van de sport in transitieregio's in Nederland. Een procesevaluatie van de pilotprojecten werd eerder opgeleverd door Kenniscentrum Sport (Vlasveld et al., 2017).

7.1 Conclusies

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden, zijn drie metingen van organisatiekracht en open club-gedachte uitgevoerd: eenmaal in de winter van 2015/2016, een keer in het najaar van 2016 en een keer in het najaar van 2017. Daarnaast is aan de hand van focusgroepinterviews en (telefonische) interviews nagegaan in hoeverre de maatschappelijke partners een rol zien weggelegd voor sportverenigingen om een bredere functie in de transitieregio's te vervullen. In dit rapport is antwoord gegeven op vier vragen. Per vraag worden hieronder de belangrijkste conclusies van het onderzoek gepresenteerd.

Sportparticipatie: daling in krimp- en anticiperregio's

Allereerst is in dit onderzoek de sportparticipatie in twaalf transitiegebieden in de periode 2015-2017 in kaart gebracht. Een veranderende sportdeelname heeft namelijk invloed op de vraag naar verenigingsaanbod, met directe gevolgen voor het kader, de accommodatie en de sportactiviteiten zelf. De deelvraag die hierbij centraal staat is: *Hoe ontwikkelt zich de sportparticipatie in twaalf Nederlandse transitiegebieden tussen 2015 en 2017, en doen zich daarbij verschillen voor tussen de zes gebieden waar wel, en de zes gebieden waar geen pilotprojecten door NOC*NSF worden uitgevoerd?*

Vanuit de demografische ontwikkeling in krimp- en anticiperregio's en reeds bekende cijfers over sportdeelname valt een daling van de sportparticipatie en het lidmaatschap van sportverenigingen en -bonden te verwachten. Ouderen sporten over het algemeen minder vaak dan jongeren en zij doen dit zeker minder vaak binnen georganiseerd verband (Tiessen-Raaphorst en Van den Dool, 2014). Uit de cijfers in deze rapportage blijkt dat deze dalingen tussen 2012 en 2016 (sportparticipatie) en 2014 en 2016 (bondslidmaatschap) inderdaad hebben voorgedaan. Dit mag geen verrassing heten, maar gezien het vorige onderzoek van Hoekman et al. (2015) is het toch opvallend te noemen. Uit dat rapport bleek namelijk dat, in ieder geval aan de aanbodzijde, er nog weinig zorgen over de sport in krimp- en anticiperregio's geuit hoefden te worden. De belangrijkste conclusies van Hoekman et al. waren dat sportverenigingen nog steeds goed vertegenwoordigd zijn, sportverenigingen niet sneller verdwijnen uit deze regio's en dat verenigingen nog steeds een belangrijke rol spelen in de leefbaarheid. Uit het

huidige onderzoek blijkt aan de vraagzijde wel een verschuiving zichtbaar te zijn: in krimp- en anticiperregio's zijn minder mensen actief in de (georganiseerde) sport. Dit kan sportverenigingen op termijn bedreigen in hun voortbestaan. Voor de groeiregio's geldt deze bedreiging niet. Zij hebben te maken met een relatief stabiel beeld in sportparticipatie en lidmaatschap. Kijkend naar de zes transitiegebieden waar wel pilotprojecten zijn uitgevoerd en de zes transitiegebieden waar geen pilotprojecten zijn uitgevoerd, zijn geen (grote) verschillen te zien in ontwikkeling van de sportparticipatie.

Vitaliteit sportvereniging: zorgen om organisatiekracht in groeiregio's

Naast de mate van sportparticipatie in transitieregio's, is in dit onderzoek de vitaliteit van de sportverenigingen in de transitiegebieden gemonitord. Veranderingen in de omgeving van de sportvereniging kunnen namelijk van invloed zijn op de vitaliteit van de organisatie. De deelvraag die hierbij centraal staat is: *Hoe ontwikkelt zich het ledenbestand, het bestuur, de financiën, het aanbod, het kader en de accommodatie van sportverenigingen in twaalf transitiegebieden tussen 2015 en 2017, en doen zich daarbij verschillen voor tussen de zes gebieden waar wel, en de zes gebieden waar geen pilotprojecten door NOC*NSF worden uitgevoerd?*

Om de vitaliteit van sportverenigingen in transitiegebieden in kaart te brengen is de organisatiekracht en de mate van open club bij de verenigingen in transitiegebieden op drie momenten gemeten. Op het gebied van organisatiekracht in transitiegebieden zijn in 2017 problemen te zien. Van de transitiegebieden in dit onderzoek scoren enkel Kop van Noord-Holland (anticiperregio) en Maastricht-Mergelland (krimpregio) beter dan het landelijk gemiddelde. In de andere transitiegebieden heeft meer dan een derde van de verenigingen een matige tot onvoldoende organisatiekracht. Anders dan wellicht verwacht had mogen worden, zijn het niet de groeiregio's die aan kop gaan als het om organisatiekracht gaat. Zo is groeiregio Almere één van de minst ontwikkelde regio's op het gebied van organisatiekracht. De situatie in Almere is zorgwekkend omdat Almere ten opzichte van 2015 een flinke daling heeft doorgemaakt. Daarnaast valt op dat de twee krimpgebieden, Maastricht-Mergelland en de Achterhoek, het op het gebied van organisatiekracht ten opzichte van de andere transitiegebieden goed doen. Met name de organisatiekracht in Maastricht-Mergelland is sterk verbeterd ten opzichte van 2015.

Vergeleken met het Nederlands gemiddelde doen de verenigingen in de transitieregio's het niet slecht op het gebied van de open club-gedachte. Van de onderzochte transitieregio's is de open club alleen in anticiperregio de Hoeksche Waard minder aanwezig dan gemiddeld het geval is. Uitgesplitst naar de score per regio, valt op dat groeiregio Almere net als op het gebied van organisatiekracht, ook wat betreft de open club-score een flinke daling heeft doorgemaakt. Daarnaast is anticiperregio Oost-Drenthe een opvallende regio. Daar waar Oost-Drenthe relatief laag scoort op organisatiekracht, scoort het in vergelijking tot de andere transitiegebieden, hoog op mate van open club-gedachte. Vergeleken met 2015 lijken de pilotprojecten op basis van dit onderzoek (nog) niet geleid te hebben tot een verbetering van de organisatiekracht en open club-gedachte in de regio's waar de pilotprojecten hebben plaatsgevonden.

Leefbaarheid: bovengemiddeld leefbaarheidsniveau transitiegebieden

De sportvereniging is van belang voor de leefbaarheid in een kern. Met name in krimp- en anticiperregio's zijn sportverenigingen vaak de laatste voorzieningen die een dorp 'bij elkaar kunnen houden' en van een identiteit voorzien. De deelvraag die hierbij centraal staat is: *Hoe ontwikkelt zich de leefbaarheid in twaalf Nederlandse transitiegebieden tussen 2015 en 2017, en doen zich daarbij*

*verschillen voor tussen de zes gebieden waar wel, en de zes gebieden waar geen pilotprojecten door NOC*NSF worden uitgevoerd?*

Uit de cijfers van de Leefbaarometer blijkt dat voorlopig weinig zorgen hoeven te bestaan over de leefbaarheid in de onderzochte transitieregio's. Bijna alle transitieregio's scoren bovengemiddeld, waarbij het leefbaarheidsniveau van anticiperregio's Midden-Limburg, Walcheren, Oost-Drenthe en krimpregio's Maastricht-Mergelland en de Achterhoek zelfs wordt beoordeeld tussen goed en zeer goed. Hierbij zijn geen (grote) verschillen te zien tussen de zes transitiegebieden waar wel pilotprojecten zijn uitgevoerd en de zes transitiegebieden waar geen pilotprojecten zijn uitgevoerd. Wel dient te worden aangetekend dat er enkele beperkingen zijn met betrekking tot de totstandkoming van de scores in de Leefbaarometer. Sportverenigingen zijn in deze index namelijk niet meegenomen. De bijdrage die sportverenigingen aan de leefbaarheid van transitieregio's leveren lijkt wel vast te staan. Dit geldt uiteraard voor krimp- en anticiperregio's, waar de sportvereniging vaak één van de laatste voorzieningen is, maar zeker ook voor de groeieregio's, waar de sportvereniging een samenbindend karakter kan hebben. Overigens moet worden aangetekend dat het belang van sportverenigingen in transitieregio's in hoge mate afhankelijk is van de aanwezigheid van andere voorzieningen. Wanneer meer voorzieningen aanwezig zijn, bestaat de kans dat de sportvereniging zich meer op de achtergrond opstelt.

Opinie in het sociale domein: behoefte aan borging van projecten

Eén van de ambities in de pilotprojecten die door NOC*NSF werden uitgevoerd, is samenwerking tussen lokale partners stimuleren en de sportvereniging een grotere maatschappelijke rol laten innemen. In dit onderzoek is de opvatting van maatschappelijke partners ten aanzien van de sportverenigingen die hebben deelgenomen aan de trajecten in kaart gebracht. De deelvraag die hierbij centraal staat is: *Hoe kijken maatschappelijke partners in de door NOC*NSF geselecteerde transitiegebieden aan tegen de rol van de sportverenigingen die hebben deelgenomen aan open club-sessies en aan begeleiding op maat, en hoe hebben deze trajecten de rol van die sportverenigingen in het lokale speelveld veranderd?*

Maatschappelijke organisaties zien duidelijk het belang van open clubs voor de regio. Een open club betekent bredere participatie van specifieke doelgroepen in de samenleving. Ook vanuit sportverenigingen wordt meerwaarde ervaren in het innemen van een grotere maatschappelijke rol. Dit uit zich met name in het relevant laten blijven van de sportvereniging naar de toekomst toe in verband met ledendaling en vergrijzing. Bij sportverenigingen is besef over het belang van het innemen van een maatschappelijke rol echter minder aanwezig. Het hangt veelal samen met enthousiaste bestuurders die op dat moment bij de club aanwezig zijn en zich voor samenwerking willen inzetten. De rol van sportverenigingen in het sociale domein blijft hierdoor vrij beperkt. Om de rol van sportverenigingen in het sociale domein uit te breiden van incidentele projecten naar verankering in de regio, lijkt gestuurd te moeten worden naar een cultuuromslag binnen sportverenigingen. Door projecten te starten met goede procesbegeleiding, professionele inzet en een structurele aanpak kan de rol van de sportvereniging in het sociaal domein groter worden. Zaak is om de meerwaarde voor sportverenigingen duidelijk te profileren door het tonen van goede voorbeelden en geld beschikbaar te blijven stellen voor structurele programma's met professionele begeleiding vanuit de zorg waarbij samenwerking wordt gezocht met vitale verenigingen.

7.2 Reflectie en aanbevelingen

Op basis van dit onderzoek lijkt het project 'Pilots transitieatlas en Open Club 2015' van NOC*NSF niet geleid te hebben tot een verbetering van de sportparticipatie, vitaliteit van de sportvereniging en leefbaarheid in transitieregio's ten opzichte van de transitieregio's waar de pilots en open club sessies niet hebben plaatsgevonden. Dit betekent echter niet dat het project van NOC*NSF geen effect heeft gehad. Aan de hand van de pilots zijn achttien allianties tot stand gekomen die een grote variëteit aan plannen hebben ontwikkeld en als inspiratie dienen voor sportverenigingen en maatschappelijke partners in dezelfde of andere regio's. Daarnaast blijkt uit de procesevaluatie van Kenniscentrum Sport dat betrokkenen de projecten overwegend positief waarderen (Vlasveld et al., 2017). Vlasveld et al. (2017) concluderen dat bij deelnemers inzicht is ontstaan in de problematiek waar de transitiegebieden mee hebben te maken en is kennisgemaakt met andere partijen die men zonder de projecten nooit had ontmoet. Dit biedt perspectief voor de toekomst.

Inzoomen

Dat op basis van dit onderzoek geen effecten zijn te constateren heeft met een aantal factoren te maken. Allereerst lijken de projecten in deze fase het effect van een druppel op een gloeiende plaat te hebben gehad. Zoals uit de evaluatie van Vlasveld et al. (2017) blijkt, was de aanwezigheid van sportverenigingen bij de sessies niet altijd even groot. Verschillende sessies verliepen stroef of konden geen doorgang vinden vanwege een gebrek aan animo onder de deelnemers. Hierdoor is het onwaarschijnlijk dat effecten zichtbaar zijn in de gehele regio. Het is dan ook aan te bevelen om met vervolgonderzoek verder in te zoomen op de kernen waar allianties zijn gevormd. Met een effectmeting bij sportverenigingen waar de plannen daadwerkelijk tot uitvoering zijn gebracht kan worden gezien hoe de vitaliteit bij deze verenigingen in verloop van tijd ontwikkelt. Een effectmeting kan ook de draagkracht voor andere sportverenigingen vergroten. Aanbeveling van Vlasveld et al. (2017) is om met de projecten aansluiting te zoeken bij de sportverenigingen die welwillend en enthousiast tegenover de projecten staan. Dit verhoogt de kans van slagen van de projecten. Vervolgens kunnen de projecten als inspiratiebron dienen voor andere sportverenigingen om iets soortgelijks te doen, waardoor een sneeuwbaaleffect ontstaat. Belangrijk is dus om de meerwaarde voor sportverenigingen sterker te positioneren door het tonen van goede voorbeelden. In het kader van het laten zien van meerwaarde kan een succesvolle effectmeting terughoudende sportverenigingen overtuigen.

Driemeting

De tweede factor is dat de meerwaarde van de projecten wellicht pas in de toekomst is te merken. Een cultuurverandering, zoals het meer open worden van sportverenigingen, is niet van de één op andere dag te realiseren. Dit blijkt ook uit de procesevaluatie. Vlasveld et al. (2017) constateren dat de Achterhoek, een regio waar al veel projecten lopen die als doel hebben om verenigingen te laten anticiperen op de krimp, de regio is waar het grootste aantal allianties zijn voortgekomen. Sportverenigingen lijken zich bewust van de krimpsituatie in de regio en zijn bereid samenwerkingen aan te gaan om ondanks de krimp te kunnen blijven voortbestaan. Dit lijkt erop te duiden dat een langere periode van aandacht aan problematiek en oplossingen van invloed is geweest op de mate van betrokkenheid bij de projecten en dat mogelijke effecten pas na langere periode zichtbaar zijn. Daarnaast blijkt uit de procesevaluatie van Vlasveld et al. (2017) dat het proces van het opstarten van de allianties in de verschillende regio's niet overal even snel verliep. Kijkend naar deze aanloopperiode en het gebrek aan draagkracht in de regio's blijkt achteraf dat de periode tussen de nul-, één- en tweemeting een te korte periode is geweest. Het is dan ook aan te bevelen om een driemeting te doen waarbij rekening wordt gehouden met de langere aanlooptijd van de projecten en zichtbaarheid van de effecten.

Zachte indicatoren

Een derde factor die een rol lijkt te spelen in dit onderzoek is dat effecten van de sessies niet direct zichtbaar zijn in harde indicatoren. De effecten van met name de kennissessies waarbij de problematiek wordt besproken, zit wellicht meer in zachte indicatoren, zoals opvattingen, gevoel van noodzaak en welwillendheid om met anderen samen te werken. De effectmeting in dit onderzoek bestaat uit een samenvoeging van harde en zachte indicatoren. Vervolgonderzoek is wenselijk waarbij meer aandacht wordt besteed aan het loskoppelen van deze indicatoren om te bezien of effecten wel zichtbaar zijn in opvattingen, gevoel van noodzaak en welwillendheid om met anderen samen te werken. Een verandering in de zachte indicatoren kan een voorstadium zijn van daadwerkelijke veranderingen.

Ander type sport en bewegen

Ondanks het blijvende belang van de sportvereniging in transitieregio's, blijkt uit de cijfers over de Fitnorm en de Nederlandse Norm Gezond Bewegen dat sport in de openbare ruimte steeds belangrijker wordt. De vergrijzing van de krimp- en anticiperregio's brengt een ander type sport en bewegen met zich mee, dat meer is geënt op recreatieve beweging. De sportvereniging zal daarom moeten zoeken naar verbinding met dit nieuwe type sport. Dit kan zij bijvoorbeeld doen door de accommodatie startpunt te laten zijn van wandel- en fietsroutes. Voor veel verenigingen zal dit echter nog een behoorlijke omslag in het denken teweeg moeten brengen. In de groeiregio's zal ook rekening gehouden moeten worden met nieuwe vormen van sport- en beweegdeelname. Het groeiende belang van het gezondheidsmotief zorgt er bijvoorbeeld voor dat mensen die voorheen stopten met sporten nu wel actief blijven. Zij zullen dit echter doen in vormen die passen binnen hun drukke levensstijl. Ook dit zorgt voor toenemend gebruik van de openbare ruimte als sportvoorziening.

Kortom, wat duidelijk is geworden is dat transitieregio's met ontwikkelingen kampen die de toekomst van sportverenigingen in gevaar kunnen brengen. Zoals uit dit onderzoek blijkt is in de krimp- en anticiperregio's zowel de sportparticipatie tussen 2012 en 2016 als het bondslidmaatschap tussen 2014 en 2016 gedaald. Blijvende aandacht voor sportverenigingen in deze gebieden is gewenst want dat er sprake is van problematiek in de transitiegebieden is met dit onderzoek bevestigd. Aanbevolen wordt dan ook om met de projecten door te gaan, waarbij de aanbevelingen van Vlasveld et al. (2017) worden gevolgd, de meerwaarde van allianties voor sportverenigingen duidelijk wordt gepositioneerd en waarbij geld beschikbaar wordt gesteld voor procesbegeleiding. Daarnaast is het belangrijk dat monitoring en evaluatie blijft plaatsvinden, waarbij de effectmeting op plekken wordt aangepast zodat ontwikkelingen beter in beeld kunnen worden gebracht.

Referenties

- Alkemade, J. van, Avric, B., Arends, H., Kunen, M., Veerman, H. & Gillieron, R. (2014). *Themadossier sport en leefbaarheid in krimp- en anticipatie regio's*. Utrecht/Ede/Arnhem: Movisie/ NISB/ NOC*NSF.
- Blok, S.A. (2014). *Kabinetsvisie naar aanleiding van de motie Barth c.s., de beleidsdoorlichting van het Programma Bevolkingsdaling & het rapport van het Team Midterm Review Bevolkingsdaling*. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.
- Bont, F. de (2016). 'Je kunt als vereniging niet blijven doen wat je al veertig jaar doet'. *De Volkskrant*, 7 juni 2016.
- CBS (2015). *Demografische kerncijfers per gemeente 2015*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS (2018). *Bevolking in bijna kwart van gemeenten gedaald*. Geraadpleegd op 3 januari 2018 van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2018/01/bevolking-in-bijna-kwart-van-gemeenten-gedaald>.
- CBS/RIVM (2015). *Wekelijkse sporters. Gezondheidsenquête/Leefstijlmonitor*. Geraadpleegd op 3 augustus 2016 van <https://www.volksgezondheinzorg.info/sport/kernindicatoren/sportdeelname-en-clublidmaatschap#node-sportdeelname-wekelijks>.
- Dool, R. van den (2017). *Ontwikkeling sportdeelname naar leeftijd. Factsheet 2017/15*. Utrecht: Mulier Instituut.
- GGD, CBS & RIVM (2013). *Gezondheidsmonitor volwassenen 2012*. Utrecht/Den Haag/Bilthoven: Gemeentelijke/gewestelijke Gezondheidsdienst/Centraal Bureau voor de Statistiek & Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu.
- Hoekman, R., Bultink, A. & Kalmthout, J. van (2015). *Sportverenigingen in krimpkernen. Het belang van sportverenigingen voor de leefbaarheid in krimpkernen*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Haan, J. de (2010). Transities in de levensloop als context voor sport. In: Tiessen-Raaphorst, A., Verbeek, D., De Haan, J. & Breedveld, K. (red.). *Rapportage sport 2010. Sport: een leven lang*. Den Haag/'s-Hertogenbosch: Sociaal en Cultureel Planbureau/W.J.H. Mulier Instituut.
- Hart, J. de, Knol, F., Maas-de Waal, C. & Roes, T. (2002). *Zekere banden: sociale cohesie, leefbaarheid en veiligheid*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Hoekman, R. & Dool, R. van den (2015). *Gemeentelijke uitgaven aan sport. Een overzicht van de ontwikkelingen (2010-2015)*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Hoekman, R. & Bol, P. van der (2014). *Sport in collegeprogramma's 2014. Van armoedebeleid tot zelfredzaamheid*. Utrecht: Mulier Instituut.

- Leidelsemeijer et al. (z.j.). *Leefbaarometer 2.0: instrumentontwikkeling*.
<http://doc.leefbaarometer.nl/resources/Leefbaarometer%202.0%20Instrumentontwikkeling.pdf>. (.)
- Ministerie van Binnenlandse Zaken (z.j.). *Leefbaarometer*. Geraadpleegd op 30 mei 2016 van
<http://www.leefbaarometer.nl/home.php>.
- Misener, K. & Doherty, A. (2009). A Case Study of Organizational Capacity in Nonprofit Community Sport. *Journal of Sport Management*, 23, p. 457-482.
- Mulier Instituut (2016). *Verenigingspanel voorjaar 2016*. Utrecht: Mulier Instituut
- NOC*NSF (z.j.^a). *Open club sessies*. Geraadpleegd op 25 mei 2016 van
<http://www.nocnsf.nl/cms/showpage.aspx?id=14969>.
- NOC*NSF (z.j.^b). *Open clubs*. Geraadpleegd op 25 mei 2016 van <http://www.nocnsf.nl/openclubs>.
- NOC*NSF (2015). *Aanvraag Pilots Transitieatlas en open clubs 2015*. Arnhem: NOC*NSF.
- NOC*NSF (2016a). *Sportagenda 2017+*. Arnhem: NOC*NSF.
- NOC*NSF (2016b). *Toekomstbeeld van de Nederlandse sport in een veranderende wereld*. Geraadpleegd op 30 mei 2016 van <http://nocnsf.nl/cms/showpage.aspx?id=21795>.
- NOC*NSF/KISS (2015). *Sportbondleden 2014*. Geraadpleegd op 3 augustus 2016 van
<https://www.volksgezondheidszorg.info/sport/sportopdekaart/lidmaatschappen-sportvereniging>.
- Planbureau voor de Leefomgeving (2014). *Wat zijn de gevolgen van demografische krimp voor de woningmarkt en de economie?* Geraadpleegd op 3 augustus 2016 van
<http://www.pbl.nl/onderwerpen/krimp/vraag-en-antwoord/wat-zijn-de-gevolgen-van-demografische-krimp-voor-de-woningmarkt-en-de-economie>.
- Public Result (z.j.). *Sportatlas Sport*. Geraadpleegd op 30 mei 2016 van
<http://www.publicresult.nl/product/transitieatlas-sport/>.
- Roest, J. van der (2015). *From participation to consumption? Consumerism in voluntary sport clubs*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Roest, J. van der, Ginneken, Z.J.M.S. van & Kalmthout, J. van (2016). *Sport in transitieregio's. Ontwikkeling van de sport in gebieden met demografische uitdagingen*. Utrecht: Mulier Instituut.
- Schnabel, P. (red.) (2004). *Individualisering en sociale integratie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Steen-Johnsen, K. & Enjolras, B. (2011). Norway - towards a volatile civil society? In: Wijkström, F. & Zimmer, A. (red.) *Nordic Civil Society at a Cross-Roads. Transforming the Popular Movement Tradition* (pp. 55-71). Baden-Baden: Nomos.

Steenbekkers, A. & Vermeij, L. (red.) (2013). *De dorpenmonitor. Ontwikkelingen in de leefsituatie van dorpsbewoners*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Tiessen-Raaphorst, A. & Dool, R. van den (2014). Sportdeelname. In: Tiessen-Raaphorst, A. (red.). *Rapportage sport 2014*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Vlasveld, A., Ridder, E. de & Burger, R. (2017). *Rapportage Monitoring & Evaluatie van het project 'Pilots Transitieatlas en Open Clubs 2015'*. Ede: Kenniscentrum Sport.

Bijlage 1 Dimensies Organisatiekracht en open club

Organisatiekracht

Leden

Stabiel of groeiend ledental nu en in de toekomst.
Ontwikkeling ledental vormt geen bedreiging in de toekomst.
Aanwezigheid leden(groei)ambitie.
Hoge opkomst bij trainingen, activiteiten en toernooien.

Kader

Voldoende vrijwilligers en trainers.
Voldoende gekwalificeerde trainers/begeleiders.
Nauwelijks vacatures voor vrijwilligers en betaalde medewerkers.
Actueel vrijwilligersbeleid op papier.

Accommodatie

Beschikbaarheid accommodatie nu en in de toekomst.
Kwaliteit accommodatie.
Exploitatie (financiering, onderhoud, beheer).

Financiën

Gezonde financiële positie.
Ruimte in de begroting voor onvoorziene zaken.
Financieel meerjarenplan.

Beleid

Gedragen missie en visie voor de lange termijn.
Beleidsplannen en taakomschrijving functies op papier.
Peilen wat er leeft bij leden.

Open club

Vraaggerichtheid

De club staat open voor/gaat actief op zoek naar vragen van leden, betrokkenen en omgeving, waarbij gekeken wordt of deze op functionele wijze verbonden kunnen worden met de belangen en mogelijkheden van de club en haar leden.
Uit zich door gastvrijheid, sociaal kapitaal inzichtelijk (willen) maken, luisteren naar/aandacht/oprechte interesse in mensen.

Samenwerkingszin

De club zoekt de oplossing van interne en externe vraagstukken in samenwerking en verbinding met derden (co-creatie). Synergie en wederkerigheid zijn hierbij sleutelbegrippen.
Blijkt uit soorten en aantal samenwerking, (eigen)belang van de samenwerking, aard van de samenwerking, mate van verbinding, al dan niet sector overschrijdend.

Open Cultuur

Breed gedragen overtuiging dat interactie en verbinding met (partijen uit) de omgeving van de club bijdraagt aan versterking van de hoofdactiviteit van de club en onderdeel is van de kernactiviteiten van een sportclub.

Samenwerking en verbinding met organisaties uit de omgeving (wijk, dorp, gemeente) worden belangrijk gevonden en zijn formeel vastgelegd.

Leden zijn actief betrokken bij projecten in de buurt.

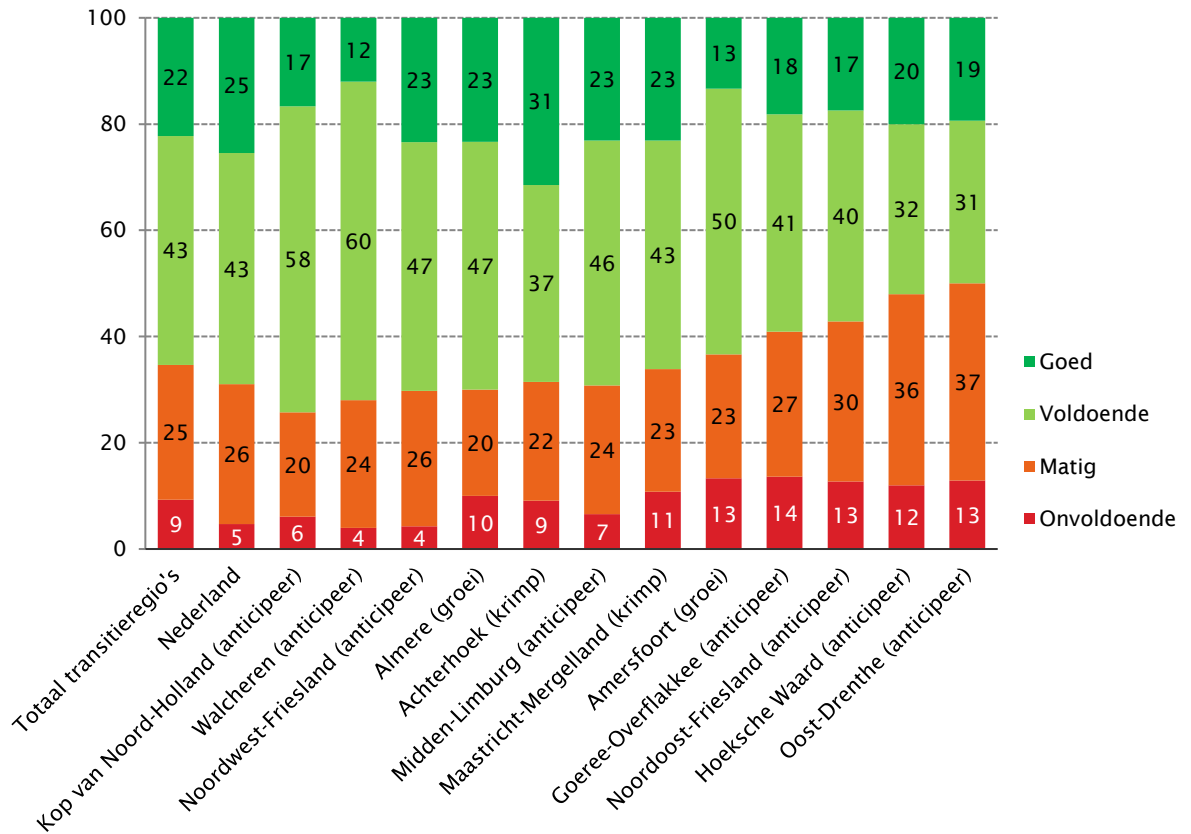
Ondernemerszin

Onder de leden van de club heerst een sterke focus op het initiëren en/of signaleren van nieuwe initiatieven die de club kunnen versterken.

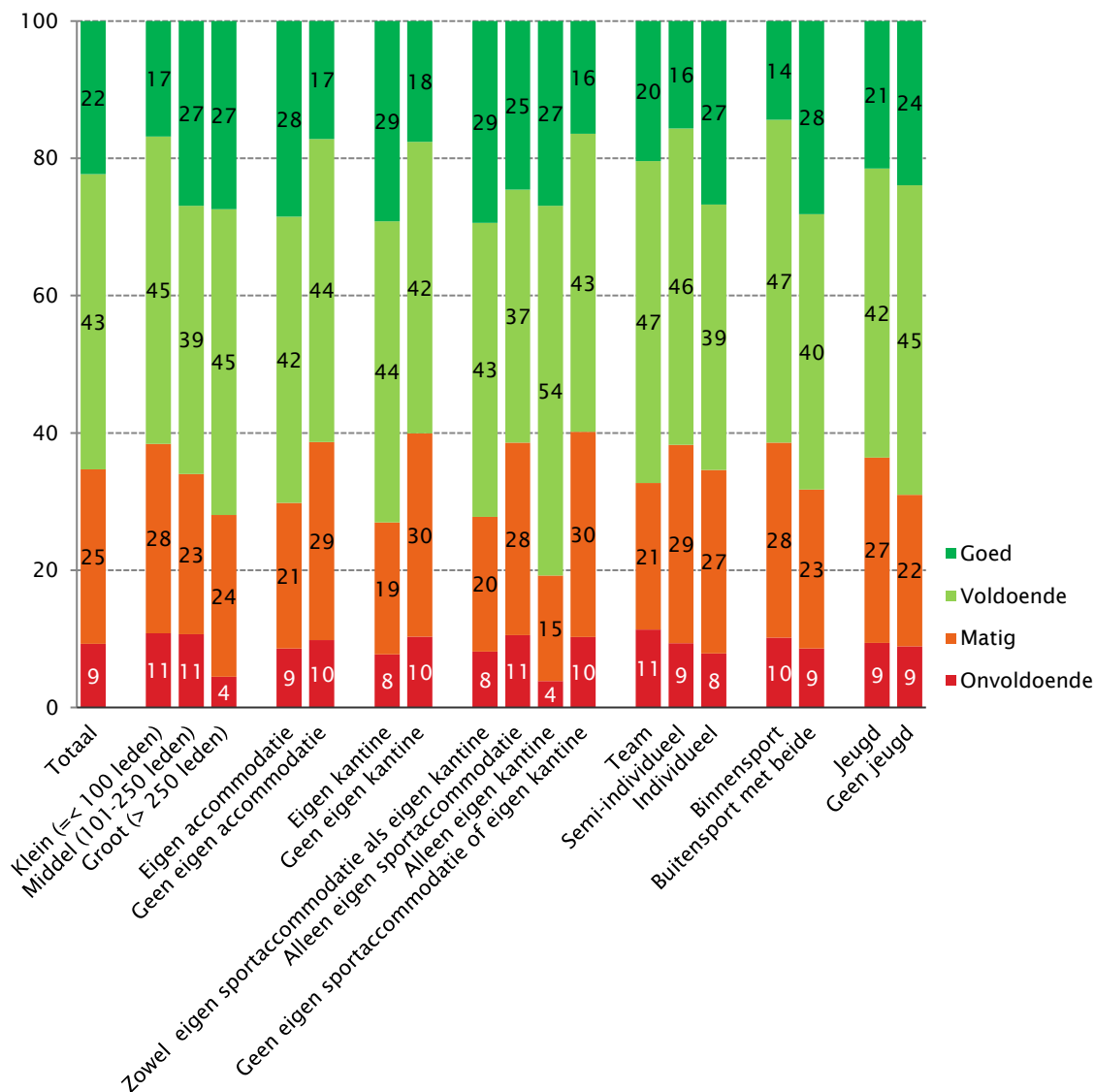
Daarbij is de vereniging actief met het organiseren van nieuwe sport- en spelactiviteiten en nevenactiviteiten voor verschillende groepen leden en niet-leden.

Bijlage 2 Grafieken en tabellen

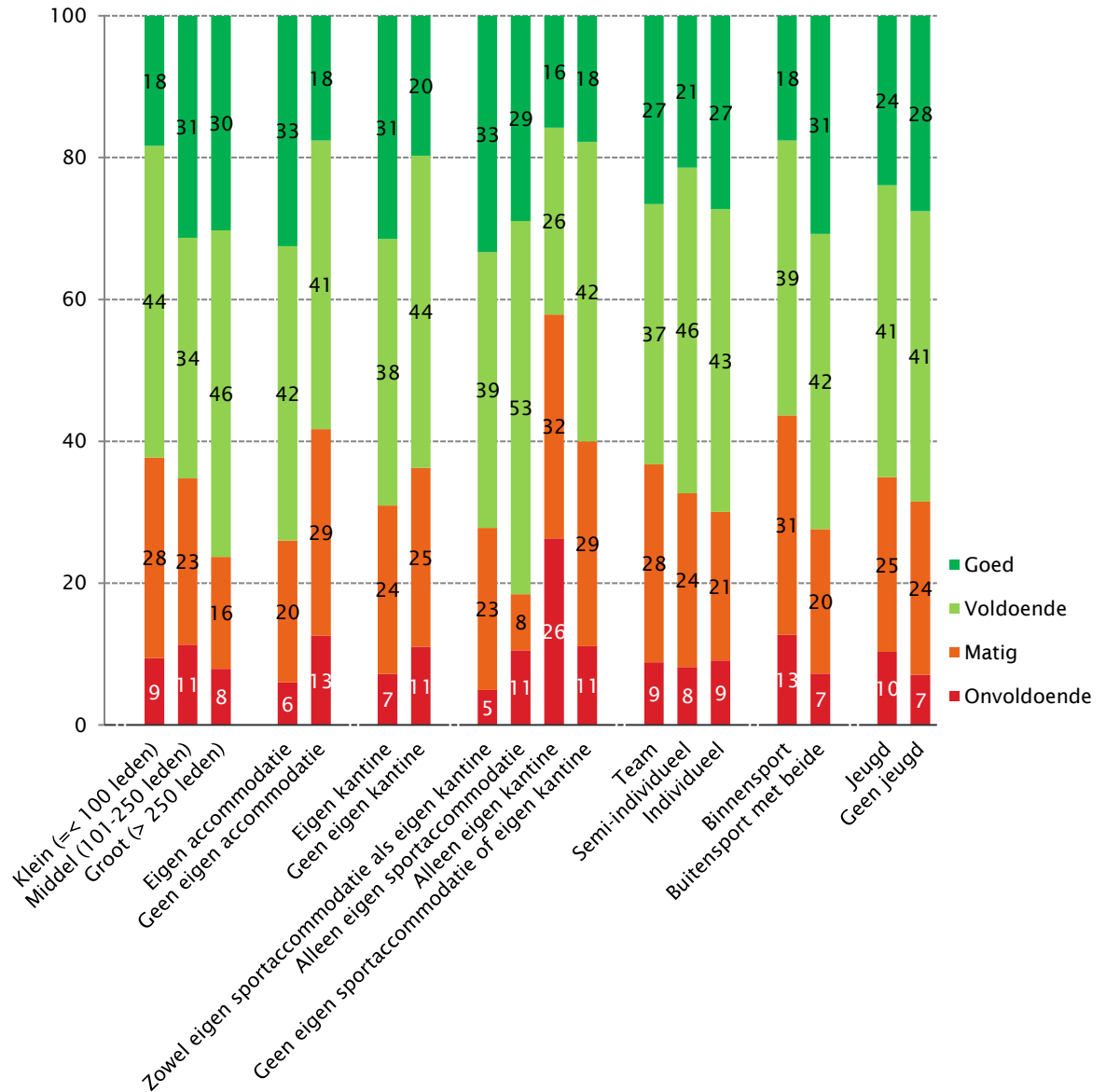
Figuur B.2.1 Organisatiekracht in twaalf transitieregio's 2015 (in procenten, n=669)

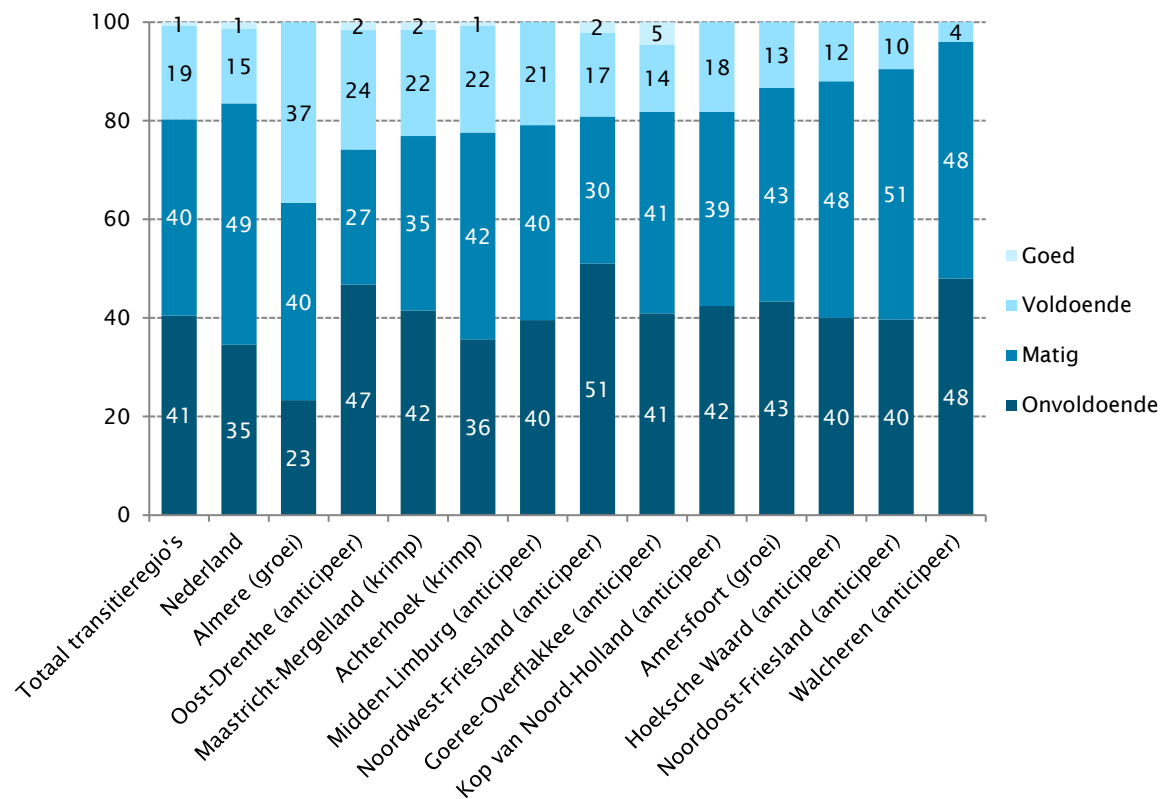
Figuur B.2.2 Organisatiekracht naar achtergrondkenmerken vereniging 2015 (in procenten, n=669)

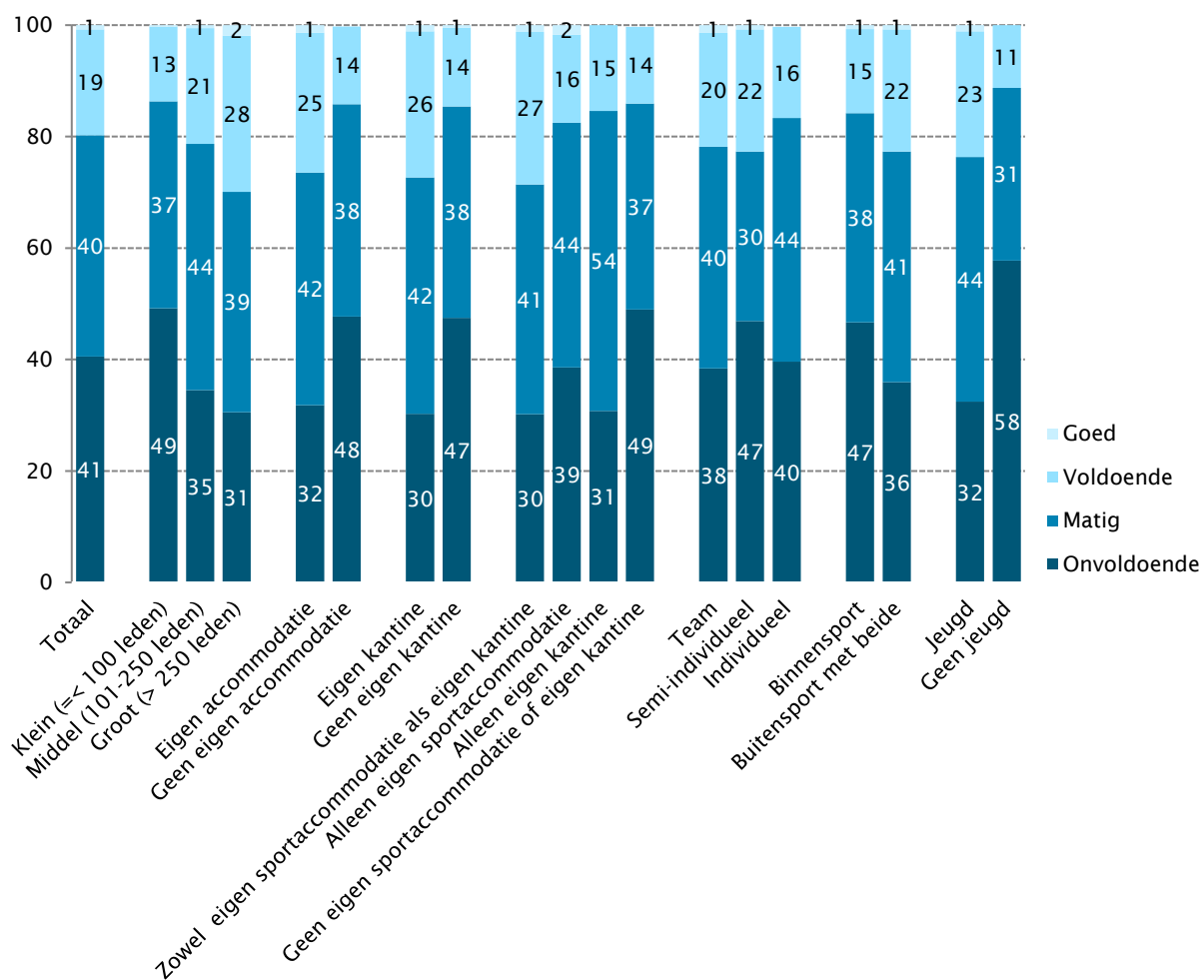
Figuur B.2.3 Organisatiekracht naar achtergrondkenmerken vereniging 2017 (in procenten, N= 399)

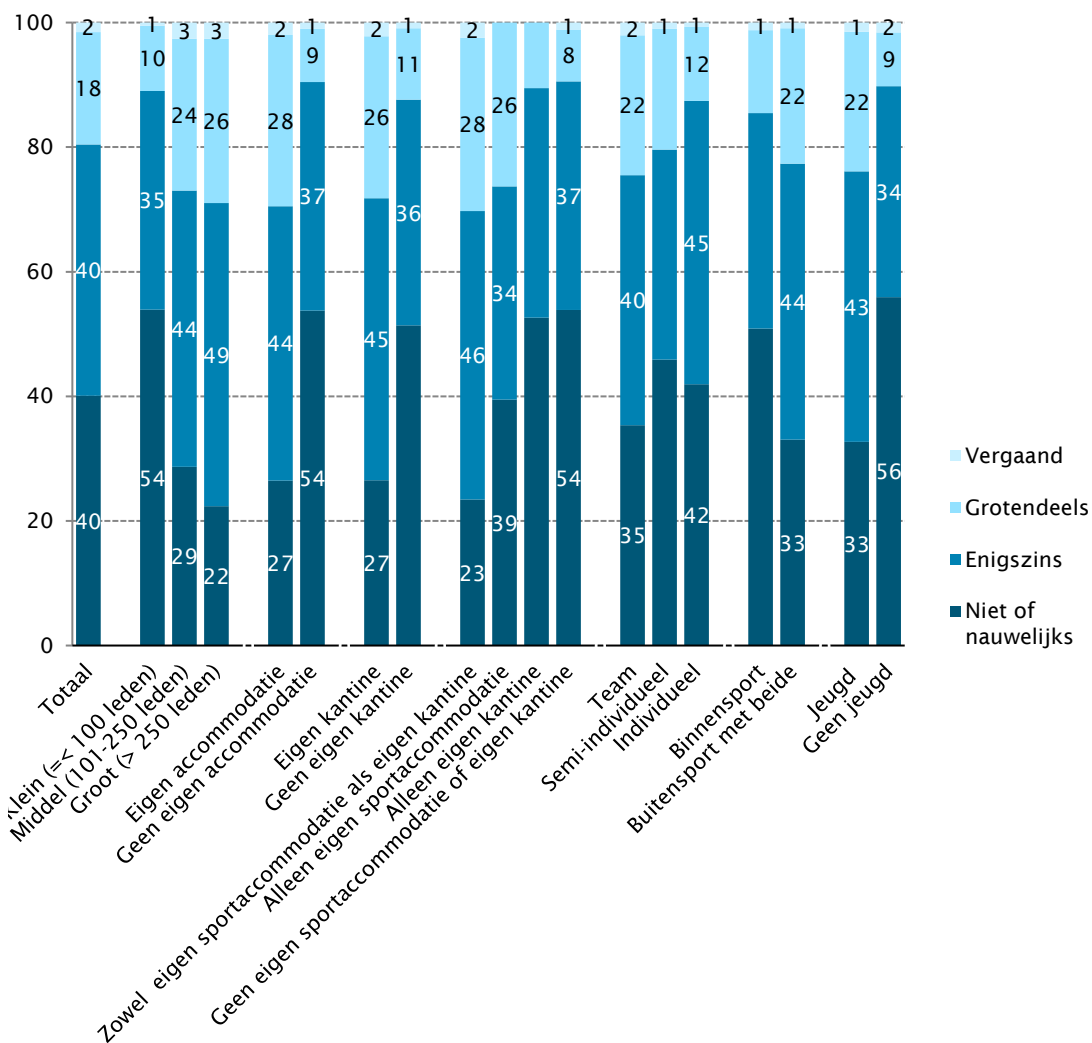
Figuur B.2.0. Open club in twaalf transitieregio's 2015 (in procenten, n=669)

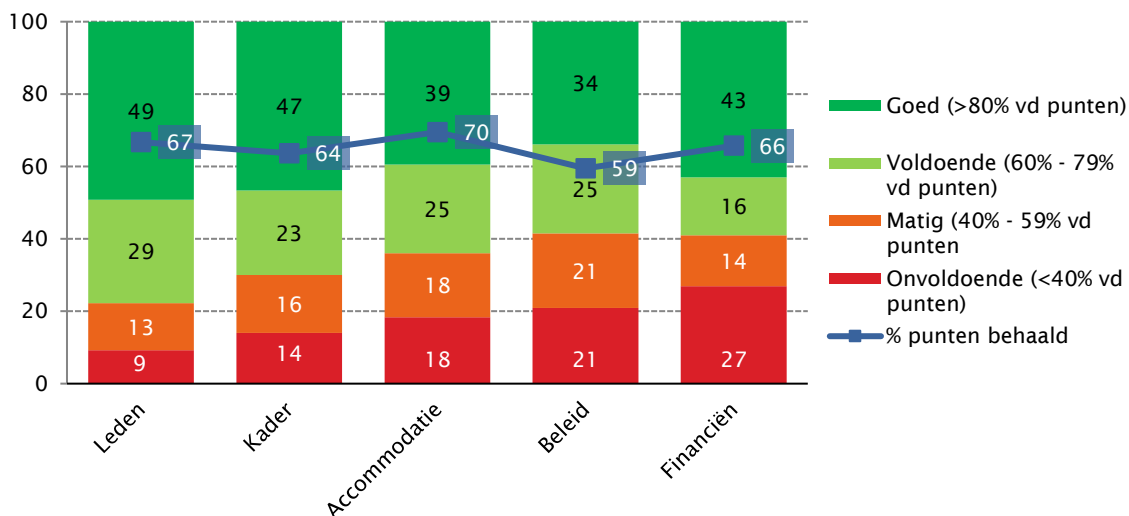
Figuur B.2.5 Open club naar achtergrondkenmerken vereniging 2015 (in procenten, n=669)

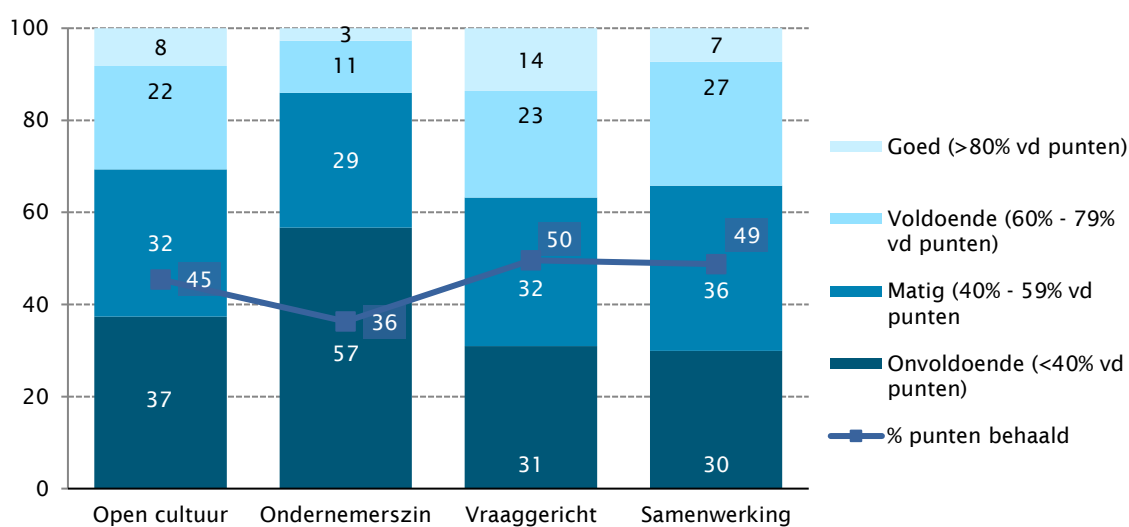
Figuur B.2.6 Open club naar achtergrondkenmerken vereniging 2017 (in procenten, n=380)

Figuur B.2.7 Organisatiekracht per dimensie 2015 (in procenten, n=669)

Figuur B.2.8 Open club per dimensie 2015 (in procenten, n=669)

Tabel B2.1 Wekelijkse sportdeelname naar gemeente (in procenten)

Regio	Gemeente	2012	2016
Nederland		53	51
Achterhoek (krimp)		54	54
	Aalten	53	48
	Berkelland	53	54
	Bronckhorst	53	58
	Doetinchem	56	54
	Montferland	56	54
	Oost Gelre	59	59
	Oude IJsselstreek	51	54
	Winterswijk	50	53
Almere (groei)		48	50
Amersfoort (groei)		57	57
Goeree-Overflakkee (anticipeer)		44	41
Hoeksche Waard (anticipeer)		47	45
	Binnenmaas	44	45
	Cromstrijen	47	48
	Korendijk	43	40
	Oud-Beijerland	54	50
	Strijen	48	44
Kop van Noord-Holland (anticipeer)		48	47
	Den Helder	44	45
	Hollands Kroon	48	46
	Schagen	51	54
	Texel	49	44
Maastricht-Mergelland (krimp)		50	47
	Eijsden-Margraten	51	49
	Gulpen-Wittem	50	42
	Maastricht	52	52
	Meerssen	52	49
	Vaals	48	46
	Valkenburg aan de Geul	47	44

Tabel B2.1 Wekelijkse sportdeelname naar gemeente (in procenten, vervolg)

Regio	Gemeente	2012	2016
Midden-Limburg (anticipeer)		51	46
	Echt-Susteren	49	43
	Leudal	54	48
	Maasgouw	50	45
	Nederweert	55	48
	Roerdalen	51	47
	Roermond	45	45
	Weert	51	48
Noordoost-Friesland (anticipeer)		46	41
	Achtkarspelen	49	42
	Dantumadiel	46	39
	Dongeradeel	45	38
	Ferwerderadiel	47	44
	Kollumerland c.a.	41	36
	Tytsjerksteradiel	48	44
Noordwest-Friesland (anticipeer)		47	47
	Franekeradeel	47	45
	Harlingen	51	48
	Het Bildt	41	40
	Leeuwarderadeel	45	56
	Littenseradiel	49	49
	Menaldumadeel/Menameradiel	46	47
Oost-Drenthe (anticipeer)¹		48	42
	Aa en Hunze	.	46
	Borger-Odoorn	.	44
	Coevorden	.	43
	Emmen	.	37
Walcheren (anticipeer)		47	46
	Middelburg	48	45
	Veere	49	48
	Vlissingen	45	44

¹Voor 2012 zijn alleen de cijfers van de provincie Drenthe bekend.

Tabel B2.2 Norm gezond bewegen en fitnorm in 2012 naar gemeente (in procenten)

Regio	Gemeente	Voldoet aan norm gezond bewegen			Voldoet aan fitnorm		
		Totaal	19 tot 65 jaar	65 jaar en ouder	Totaal	19 tot 65 jaar	65 jaar en ouder
<i>Nederland</i>		61	59	68	25	20	42
Achterhoek (krimp)		65	62	71	28	22	50
	Aalten	68	68	68	29	22	53
	Berkelland	63	60	73	28	20	52
	Bronckhorst	65	64	70	26	21	40
	Doetinchem	64	61	75	29	22	52
	Montferland	63	60	73	27	19	55
	Oost Gelre	66	66	66	29	24	51
	Oude IJsselstreek	63	63	64	30	26	45
	Winterswijk	64	61	73	29	22	50
Almere (groei)		53	51	64	17	15	33
Amersfoort (groei)		58	57	66	23	19	44
Goeree-Overflakkee (anticipeer)¹		57	55	65	21	18	35
Hoeksche Waard (anticipeer)		56	52	67	25	20	40
	Binnenmaas	54	50	68	25	20	42
	Cromstrijen	56	54	64	27	22	42
	Korendijk	52	49	65	22	18	36
	Oud-Beijerland	60	56	74	28	24	46
	Strijen	56	54	63	22	18	35
Kop van Noord-Holland (anticipeer)		63	61	71	28	22	46
	Den Helder	61	59	68	26	20	46
	Hollands Kroon	60	57	71	25	22	40
	Schagen	63			30		
	Texel	70	68	74	31	25	50
Maastricht-Mergelland (krimp)		54	51	62	18	17	22
	Eijsden-Margraten	57	55	64	21	20	26
	Gulpen-Wittem	50	47	57	12	14	9
	Maastricht	58	57	61	22	19	34
	Meerssen	59	56	66	23	22	27
	Vaals	47	41	63	14	12	17
	Valkenburg aan de Geul	54	52	60	17	15	20

Tabel B2.2 Norm gezond bewegen en fitnorm in 2012 naar gemeente (in procenten, vervolg)

Regio	Gemeente	Voldoet aan norm gezond					
		bewegen			fitnorm		
		Totaal	19 tot 65 jaar	65 jaar en ouder	Totaal	19 tot 65 jaar	65 jaar en ouder
Midden-Limburg (anticipeer)		59	56	67	24	20	39
	Echt-Susteren	52	48	65	22	18	36
	Leudal	61	58	71	25	20	40
	Maasgouw	58	56	64	25	21	37
	Nederweert	58	55	68	25	21	41
	Roerdalen	63	61	68	24	18	41
	Roermond	56	55	62	23	19	36
	Weert	61	59	70	27	21	43
Noordoost-Friesland (anticipeer)		58	56	64	23	18	40
	Achtkarspelen	63	64	59	24	21	36
	Dantumadiel	56	50	.	21	16	.
	Dongeradeel	51	48	61	23	18	39
	Ferwerderadiel	61	59	68	19	14	38
	Kollumerland c.a.	55	52	64	24	20	38
	Tytsjerksteradiel	63	61	68	28	21	48
Noordwest-Friesland (anticipeer)		61	59	67	26	21	40
	Franekeradeel	56	53	67	25	20	44
	Harlingen	75	73	79	31	25	49
	Het Bildt	58	57	63	27	24	38
	Leeuwarderadeel	61	60	62	26	21	43
	Littenseradiel	57	55	62	17	15	27
	Menaldumadeel/ Menameradiel	60	54	.	29	21	.
Oost-Drenthe (anticipeer)²		63	61	68	24	19	41
	Aa en Hunze
	Borger-Odoorn
	Coevorden
	Emmen
Walcheren (anticipeer)		67	65	74	30	24	51
	Middelburg	65	62	74	31	22	56
	Veere	70	66	81	32	24	51
	Vlissingen	68	68	67	29	24	44

1 Alleen cijfers GGD-regio Rotterdam Rijnmond bekend

2 Alleen de cijfers van de provincie Drenthe bekend.

Tabel B2.3 Norm gezond bewegen en fitnorm in 2016 naar gemeente (in procenten)

Regio	Gemeente	Voldoet aan norm gezond bewegen			Voldoet aan fitnorm		
		Totaal	19 tot 65 jaar	65 jaar en ouder	Totaal	19 tot 65 jaar	65 jaar en ouder
<i>Nederland</i>		63	60	72	26	21	45
Achterhoek (krimp)		67	65	72	31	25	49
	Aalten	70	68	76	32	25	51
	Berkelland	64	62	72	29	22	48
	Bronckhorst	65	62	71	30	24	42
	Doetinchem	65	63	72	33	26	53
	Montferland	65	64	66	29	22	47
	Oost Gelre	68	66	76	33	26	55
	Oude IJsselstreek	65	63	70	31	24	49
	Winterswijk	70	68	74	34	27	52
Almere (groei)		52	51	64	19	16	37
Amersfoort (groei)		62	60	73	28	23	50
Goeree-Overflakkee (anticipeer)		57	55	65	21	18	35
Hoeksche Waard (anticipeer)		58	55	67	25	19	40
	Binnenmaas	56	53	65	25	20	39
	Cromstrijen	58	55	67	26	20	41
	Korendijk	52	47	68	22	17	36
	Oud-Beijerland	65	63	72	26	20	46
	Strijen	60	58	65	25	21	39
Kop van Noord-Holland (anticipeer)		68	65	75	29	21	49
	Den Helder	63	61	69	25	18	45
	Hollands Kroon	66	63	74	26	19	44
	Schagen	69	66	78	31	24	49
	Texel	73	71	79	34	25	57
Maastricht-Mergelland (krimp)		58	54	67	19	17	25
	Eijsden-Margraten	60	56	69	22	20	27
	Gulpen-Wittem	54	46	71	15	13	20
	Maastricht	61	61	64	23	21	32
	Meerssen	60	57	69	22	17	32
	Vaals	58	54	66	15	13	17
	Valkenburg aan de Geul	57	53	65	18	16	22

Tabel B2.3 Norm gezond bewegen en fitnorm in 2016 naar gemeente (in procenten, vervolg)

Regio	Gemeente	Voldoet aan norm gezond					
		bewegen			Voldoet aan fitnorm		
		Totaal	19 tot 65 jaar	65 jaar en ouder	Totaal	19 tot 65 jaar	65 jaar en ouder
Midden-Limburg (anticipeer)		62	57	75	27	20	43
	Echt-Susteren	60	55	72	26	20	43
	Leudal	64	60	74	27	21	42
	Maasgouw	62	57	76	26	20	43
	Nederweert	60	56	72	25	19	40
	Roerdalen	65	58	81	27	20	43
	Roermond	61	57	75	25	19	43
	Weert	60	54	76	31	25	47
Noordoost-Friesland (anticipeer)		64	61	75	27	19	50
	Achtkarspelen	64	61	72	26	19	49
	Dantumadiel	64	63	.	25	19	.
	Dongeradeel	64	59	78	31	22	57
	Ferwerderadiel	62	.	72	29	.	44
	Kollumerland c.a.	66	62	79	25	17	52
	Tytsjerksteradiel	66	63	76	28	20	49
Noordwest-Friesland (anticipeer)		64	61	77	29	20	52
	Franekeradeel	58	52	76	29	19	58
	Harlingen	71	68	78	30	19	57
	Het Bildt	60	53	80	23	15	48
	Leeuwarderadeel	72	68	83	35	25	60
	Littenseradiel	60	.	74	29	.	45
	Menaldumadeel/ Menameradiel	65	63	71	28	22	46
Oost-Drenthe (anticipeer)		62	59	71	27	20	44
	Aa en Hunze	65	63	72	29	22	45
	Borger-Odoorn	60	56	69	25	17	43
	Coevorden	64	59	76	29	22	48
	Emmen	60	58	67	25	20	40
Walcheren (anticipeer)		71	66	82	33	24	55
	Middelburg	68	63	81	31	23	55
	Veere	72	67	83	35	26	54
	Vlissingen	73	69	83	32	23	57

Tabel B2.4 Sportbondleden naar gemeente (in procenten)

Regio	Gemeente	2012	2016
Nederland		25	26
Achterhoek (krimp)		32	32
	Aalten	31	33
	Berkelland	37	35
	Bronckhorst	35	34
	Doetinchem	28	29
	Montferland	30	29
	Oost Gelre	37	36
	Oude IJsselstreek	30	30
	Winterswijk	33	34
Almere (groei)		18	18
Amersfoort (groei)		27	26
Goeree-Overflakkee (anticipeer)		25	24
Hoeksche Waard (anticipeer)		28	27
	Binnenmaas	29	29
	Cromstrijen	29	27
	Korendijk	29	25
	Oud-Beijerland	28	27
	Strijen	27	25
Kop van Noord-Holland (anticipeer)		29	28
	Den Helder	22	22
	Hollands Kroon	35	32
	Schagen	34	33
	Texel	28	24
Maastricht-Mergelland (krimp)		21	20
	Eijsden-Margraten	26	24
	Gulpen-Wittem	25	24
	Maastricht	16	15
	Meerssen	24	22
	Vaals	15	15
	Valkenburg aan de Geul	21	20

Tabel B2.4 Sportbondleden naar gemeente (in procenten, vervolg)

Regio	Gemeente	2012	2016
Midden-Limburg (anticipeer)		25	24
	Echt-Susteren	22	20
	Leudal	29	27
	Maasgouw	23	23
	Nederweert	29	28
	Roerdalen	25	23
	Roermond	21	20
	Weert	25	25
Noordoost-Friesland (anticipeer)		31	29
	Achtkarspelen	31	30
	Dantumadiel	28	28
	Dongeradeel	27	27
	Ferwerderadiel	36	34
	Kollumerland c.a.	28	28
	Tytsjerksteradiel	35	30
Noordwest-Friesland (anticipeer)		35	31
	Franekeradeel	29	29
	Harlingen	27	26
	Het Bildt	36	31
	Leeuwarderadeel	39	30
	Littenseradiel	40	36
	Menaldumadeel/Menameradiel	39	37
Oost-Drenthe (anticipeer)		32	30
	Aa en Hunze	35	34
	Borger-Odoorn	35	31
	Coevorden	34	31
	Emmen	25	26
Walcheren (anticipeer)		24	23
	Middelburg	21	21
	Veere	30	27
	Vlissingen	22	21

Tabel B2.5 Leefbaarheid naar gemeente

Regio	Gemeente	Leefbaarheidssituatie				
		2002	2008	2012	2014	2016
Achterhoek (krimp)		6,6	6,7	6,8	6,9	7,1
	Aalten	6,0	6,0	6,0	6,0	7,0
	Berkelland	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0
	Bronckhorst	8,0	8,0	8,0	8,0	8,0
	Doetinchem	6,0	6,0	6,0	7,0	7,0
	Montferland	6,0	7,0	7,0	7,0	7,0
	Oost Gelre	6,0	7,0	7,0	7,0	7,0
	Oude IJsselstreek	6,0	6,0	6,0	6,0	7,0
	Winterswijk	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0
Almere (groei)		6,0	6,0	6,0	6,0	6,0
Amersfoort (groei)		6,0	7,0	7,0	7,0	7,0
Goeree-Overflakkee (anticipeer)		5,0	5,0	6,0	6,0	6,0
Hoeksche Waard (anticipeer)		6,2	6,0	6,4	6,4	6,7
	Binnenmaas	6,0	6,0	7,0	7,0	7,0
	Cromstrijen	6,0	6,0	6,0	6,0	7,0
	Korendijk	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0
	Oud-Beijerland	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0
	Strijen	7,0	6,0	7,0	7,0	7,0
Kop van Noord-Holland (anticipeer)		6,3	6,3	6,5	6,8	6,8
	Den Helder	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0
	Hollands Kroon	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0
	Schagen	6,0	6,0	7,0	7,0	7,0
	Texel	7,0	7,0	7,0	8,0	8,0
Maastricht-Mergelland (krimp)		6,8	6,8	6,8	6,8	7,2
	Eijsden-Margraten	8,0	8,0	8,0	8,0	9,0
	Gulpen-Wittem	7,0	7,0	7,0	7,0	8,0
	Maastricht	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0
	Meerssen	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0
	Vaals	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0
	Valkenburg aan de Geul	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0

Tabel B2.5 Leefbaarheid naar gemeente (vervolg)

Regio	Gemeente	Leefbaarheidssituatie				
		2002	2008	2012	2014	2016
Midden-Limburg (anticipeer)		6,8	6,8	6,8	6,8	7,6
	Echt-Susteren	7,0	7,0	7,0	7,0	8,0
	Leudal	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0
	Maasgouw	7,0	7,0	7,0	7,0	8,0
	Nederweert	7,0	7,0	8,0	7,0	8,0
	Roerdalen	7,0	7,0	8,0	8,0	8,0
	Roermond	6,0	6,0	6,0	6,0	7,0
	Weert	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0
Noordoost-Friesland (anticipeer)		6,3	6,5	6,5	6,5	6,6
	Achtkarspelen	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0
	Dantumadiel	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0
	Dongeradeel	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0
	Ferwerderadiel	6,0	6,0	6,0	6,0	7,0
	Kollumerland en Nieuwkruisland	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0
	Tytsjerksteradiel	6,0	7,0	7,0	7,0	7,0
Noordwest-Friesland (anticipeer)		6,5	6,5	6,5	6,5	6,8
	Franekeradeel	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0
	Harlingen	6,0	6,0	6,0	6,0	7,0
	Het Bildt	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0
	Leeuwarderadeel	7,0	7,0	7,0	7,0	8,0
	Littenseradiel	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0
	Menaldumadeel/Menameradiel	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0
Oost-Drenthe (anticipeer)		6,8	7,0	7,3	7,3	7,3
	Aa en Hunze	7,0	7,0	8,0	8,0	8,0
	Borger-Odoorn	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0
	Coevorden	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0
	Emmen	6,0	7,0	7,0	7,0	7,0
Walcheren (anticipeer)		7,0	7,0	7,0	7,3	7,3
	Middelburg	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0
	Veere	8,0	8,0	8,0	9,0	9,0
	Vlissingen	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0

Bijlage 3 Gesprekslijst en topiclist interviews

Tabel B3.1 Gesprekslijst interviews

Regio	Methode	Persoon	Functie
De Achterhoek	Focusgroep	Debby Heltzel	Graafschapcollege (ROC),
		Martine Merkx	Directeur basisschool en bestuurslid volleybalvereniging
		Manon Zwakenberg	Verenigingsconsulent bij Sportservice Doetinchem
		Max Riekel	Manager breedtesport bij voetbalclub DZC
		Jan Minkhorst	Voorzitter DZC en werkzaam bij NOC*NSF (thema bestuurlijk kader binnen de sportvereniging)
Almere	Telefonisch gesprek	Wilko Kloppenburg	Zo Zijn (welzijnsorganisatie voor mensen met een beperking)
		Joke Roeterdink	Projectcoördinator Gelderse Sport Federatie
		Pascal Kamperman	KNVB, vertegenwoordigt Achterhoek in Beweging
Kop van Noord-Holland	Focusgroep	René Langeslag	Triade, zorgorganisatie voor mensen met een verstandelijke beperking
		Hubert Lafaard	Leger des Heils
		Kirsha de Vries	Omring, zorgorganisatie in de kop van Noord-Holland
Midden-Limburg	Focusgroep	Jeen Bijma	Opbouwwerker bij Stichting Mee & De Wering
		Lydia Noord	Sportservice Den Helder
		Loes Smits	Regiomanager van Sportservice Den Helder, Schagen en Texel
Noord-Oost Friesland	Telefonisch gesprek	Peter Meulen	Voorzitter tennisvereniging NTC'72
		Myrna vd Weerden	Combinatiefunctionaris
		Erna Bouten	Directeur van de basisschool De Bongerd en De Karneel
Noord-Oost Friesland	Telefonisch gesprek	Tetsje-Wijke van der Meulen-Wiersma	Plaatselijk Belang Kollumerzwaag & Veenklooster
		Henk Hiemstra	Dorpshuis De Trije Doarpen

Tabel 3.2 Topiclist interviews

Persoon

- Naam?
- Functie?
- Organisatie?
 - o Welke doelgroep wordt bediend?
 - o Welke aanpak wordt hierbij gehanteerd?
 - o Welke doelgroepen zijn hierbij vooral van belang?

Context

- Karakter van het dorp?
- Welke problemen confronteren het dorp?
 - o Problemen te maken met bevolkingskrimp?
- Rol van sportvereniging in het dorp?

Relatie met sportverenigingen

- Welke relatie was er al met sportverenigingen?
 - o Hoe werd dit vormgegeven?
- Hoe is de relatie op dit moment?
 - o Hoe verlopen de contacten?
 - o Wordt er vaak overleg gevoerd?
 - o Wat betekent de omgang met vrijwilligers voor de relatie?

Sport in het sociale domein

- Welke rol speelt de sportvereniging in het sociale domein?
- Welke rol zou een sportvereniging kunnen spelen in het sociale domein?
 - o Wat kun je verwachten van een sportvereniging?
 - o Welke eisen kun je stellen aan een samenwerking?
- Op welke manier is geprobeerd om sportvereniging in te zetten voor maatschappelijke doeleinden?
 - o Bij wie lag het initiatief?
 - o *Aandacht voor versporting van het sociale domein tegenover vermaatschappelijking van de sport*
- Is dit de juiste manier?
- Was er voldoende draagvlak?
- Wat zijn verbeterpunten?

Herculesplein 269 | 3584 AA Utrecht | Postbus 85445 | 3508 AK Utrecht
T +31 (0)30 721 02 20 | info@mulierinstituut.nl | www.mulierinstituut.nl